

Львівський Національний університет імені Івана Франка

Історичний факультет

Кафедра соціології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (магістерської) роботи

освітнього ступеня магістр

на тему

“Національна ідентичність сучасної української молоді”

Виконав: студент 6 курсу

групи ІССм-11с

спеціальності 054 “Соціологія”

Зворський М.В.

Керівник: к.с.н., доц. Кудринська А.І

Рецензент: д.с.н., проф. Коваліско Н.В

Львів 2022

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ІВАНА ФРАНКА

Факультет історичний

Кафедра соціології

Освітній рівень:

магістр

Напрямок підготовки 05–Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 054 – «Соціологія»

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри соціології

Д.с.н. проф. Пачковський Ю.Ф.

«_____» _____ 20__ року

Завдання

на кваліфікаційну магістерську роботу студенту

Зворському Миколі Васильовичу

1. Тема роботи: “Національна ідентичність сучасної української молоді”.

Керівник роботи – к.с.н, доц. Кудринська А.І.

Затверджені вченою радою факультету від «25» жовтня 2021 року, № 3/2021-

22

2. Строк подання студентом роботи: «05» грудня 2022 року

3. Вихідні дані до роботи:

1) Макаренко Н. Національна ідентичність. Особливості регіонального виміру. *Наукові записки*. НАН України. Вип. 1 2010. 27 с.

2) Мовчан П.П. Зміст поняття “Національна ідентичність” Теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 17. С. 103-107.

3) Нагорна Л. П. Ідентичність національна НАН України. 2005. В-во "Наукова думка", 415 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1 Теоретико-методологічні аспекти дослідження національної ідентичності.

Розділ 2 Прикладні аспекти дослідження національної ідентичності.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових

креслень) Кількість рисунків – 6. Кількість таблиць – 12

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	Завдання прийняв
I	к.с.н., доц. Кудринська.А.І.		
II	к.с.н., доц. Кудринська А.І.		

7. Дата видачі завдання “25” жовтня 2021

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної (магістерської) Роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка	
1	Написання вступу до роботи	Жовтень-листопад 2021		
2	Написання теоретико-методологічних Розділів	Листопад-лютий 2021-2022		
3	Розробка програми та інструментарію Дослідження	Березень-травень 2022		
4	Збір первинних даних	Вересень 2022		
5	Аналіз емпіричних даних, отриманих у ході дослідження	Жовтень 2022		
6	Написання емпіричного розділу	Жовтень-листопад 2022		
7	Підведення підсумків, робота над висновками до роботи	Листопад 2022		

Студент _____ Зворський М.В.

(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ к.с.н., доц. Кудринська А.І.

(підпис) (прізвище та ініціативи)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	6
1.1. Концептуалізація поняття «ідентичність» крізь призму соціогуманітарних наук.....	6
1.2. Тлумачення національної ідентичності у соціологічному дискурсі.....	16
1.3. Соціологічне моделювання особливості формування національної ідентичності	35
Висновки до 1 розділу.....	37
РОЗДІЛ 2 ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	39
2.1. Зарубіжний та вітчизняний досвід дослідження національної ідентичності.....	39
2.2. Особливості формування національної ідентичності сучасної української молоді: регіональний вимір	62
Висновки до 2 розділу.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
Список джерел та наукової літератури	
Додатки	

ВСТУП

Практична актуальність. Ідентичність як феномен існує відтоді, відколи людина активно долучається до суспільного життя, шляхом ототожнення себе з тими або іншими суб'єктами, групами тощо, які слугують для неї взірцями. Життя суспільства - процес безперервний, що передбачає відтворення попередніх та продукування нових відмінностей у відносинах між індивідами, групами чи інститутами. Розвиток сучасного українського суспільства суттєво змінює об'єктивні умови життєдіяльності людей, актуалізує потребу в самовизначенні стосовно тих чи інших груп, спільнот, усвідомлення єдності й ототожнення себе з життям та історією свого народу. З огляду на це, проблематика становлення єдиної національної ідентичності українців є значимою для українського суспільства, зокрема для подальшого формування повноцінної української нації.

Формування у людей національної ідентичності є проблемою державної ваги і національної безпеки, з огляду на анексію Криму, військові дії на Донбасі, що уможливилися через маргінальні настрої та національну невизначеність значної частини людей з півдня і сходу України. Як наслідок, насаджування іншою державою своїх ідей, норм та цінностей.

Національна ідентичність українців передбачає досягнення й засвоєння національно-культурних цінностей свого народу, історичної пам'яті, збереження національної автентичності та традицій. Сучасне українське суспільство, зокрема молодь, формується під впливом як вищезазначених процесів, так і глобалізації, що може негативно відобразитися на формуванні її національної ідентичності в реаліях сучасного українського суспільства. Відтак, дослідження означеної проблематики є доволі актуальним.

Теоретична актуальність. Проблематика ідентичності є однією з центральних в сучасній соціології, про що свідчать дослідження провідних західних теоретиків: Е.Гідденса, Ю.Габермаса, Н.Еліаса, А.Турена, П.Бурдьє, Г.Уайта та ін. Серед вітчизняних науковців, чий доробок є корисним у

контексті означеного дослідницького вектору, можемо виокремити І. Ващинську, С. Макеєва, М. Рябчука, Н.Черниш, М.Шульгу та ін. Дослідницький вектор цих науковців зосереджувався на особливостях формування ідентичності, орієнтаціях та поведінки індивіда в соціальній структурі суспільства. Увага фокусувалась найрізноманітнішим ідентичностям: особистісній, культурній, національній, громадянській та іншим.

Мета роботи: виявлення особливостей формування національної ідентичності сучасної української молоді.

Завдання роботи:

- окреслити поняття «ідентичність» крізь призму соціогуманітарних наук;
- розкрити особливості тлумачення національної ідентичності у соціологічному дискурсі;
- здійснити вторинний аналіз результатів вітчизняних і зарубіжних дослідницьких агенцій у руслі обраної нами проблематики;
- розробити й апробувати авторську програму соціологічного дослідження національної ідентичності;
- проаналізувати особливості формування національної ідентичності сучасної української молоді у регіональному вимірі.

Об'єктом дослідження (за критерієм носія проблеми) є молодь віком від 18 до 35 років.

Об'єктом дослідження (за критерієм загальної проблеми) є національна ідентичність.

Предмет дослідження: особливості національної ідентичності в умовах сучасного українського суспільства.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Теоретико-методологічною основою нашого дослідження слугуватиме структурна парадигма. Національна ідентичність формується в певному соціальному просторі, який, на думку С.Макеєва, є системою соціальних позицій, тобто має

певну структуру. Ті чи інші ідентичності формуються в процесі взаємозв'язків і взаємовідносин, тобто є соціальними «продуктами» - елементами об'єктивної соціальної реальності, яким притаманні певні риси. Люди впізнають себе й інших як представників тих чи інших соціальних позицій чи спільнот, а відтак – носіїв певних ідентичностей. Тобто ідентичності виступають своєрідними «знаками» соціальної структури, індикаторами соціальної приналежності. Індивід обирає ту спільноту, яка є для нього найбільш соціально значущою і близькою. Якщо ми говоримо про національну ідентичність, то приналежність до тої чи іншої нації, що є структурним компонентом суспільства, передбачає кілька аспектів. Зокрема, не лише наявність певних ознак, які уможлиблюють причетність до окремої нації, але й відповідний тип поведінки, діяльності та мислення. Таким чином, індивід, «включений» до певної національної спільноти, автоматично формує в собі ідентифікаційні ознаки, що сприяє його ототожненню з нею.

Для вирішення сформульованих дослідницьких завдань використано як комплекс загально наукових, так і суто соціологічних методів дослідження. Основним методом отримання первинної соціологічної інформації кількісний метод, зокрема онлайн гугл анкетування, яке проводилося із подальшим опрацюванням результатів за допомогою програми SPSS.

Практичне значення. Отримані результати магістерської кваліфікаційної роботи поглиблюють наукові уявлення про національну ідентичність у сучасному українському суспільстві, які доцільно застосовувати у подальших наукових розвідках зазначеної та спорідненої проблематики.

Структура роботи. Магістерська кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів та підрозділів до них, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та наукової літератури, а також додатку. Кількість сторінок основного тексту – 76.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1 Концептуалізація поняття “ідентичність” крізь призму соціогуманітарних наук

Вагомою особливістю сучасного соціуму є надзвичайна рухливість і певна невизначеність соціальних змін, що зумовлюють ідентифікаційний синдром, який простежується в появі нових механізмів соціогрупових ідентичностей, а відтак актуалізується потреба їх досліджень, з'ясування факторів впливу на них.

У науковому дискурсі відсутнє універсальне тлумачення ідентичності, кожен автор пропонує свій ракурс осмислення цього, що пов'язано з різною скерованістю дослідницького інтересу. Варто зазначити, що така термінологічна невизначеність пов'язана з довготривалою історією формування знань про феномен ідентичності.

Поліпарадигмальність поняття "ідентичність", обмеженість нашого знання стосовно світового досвіду його концептуального аналізу, зумовлюють дослідницький інтерес до означеного феномену та додають цікавості цій проблематиці [39].

Аналізуючи сутність ідентичності, вважаємо за доцільне зазначити, що першочергово вона виявляється у самовизначенні, з одного боку, й відчутті приналежності до певної спільноти, — з іншого. Становлення ідентичності триває впродовж нашого життя (усвідомлення приналежності до певних груп чи спільнот, формування самоідентифікації).

Дослідники, котрі вивчають феномен ідентичності, як зазначалося вище, зазвичай стикаються з проблемою термінологічної невизначеності. Соціогуманітарні науки, що послуговуються цим терміном, по-різному підходять до його трактування, вкладають у нього різний зміст. Достатньо часто використання поняття «ідентичність» не супроводжується поясненням

його змісту. Термін використовується як samozрозумілий, хоча він насправді таким не є [28].

Поняття «ідентичність» походить від латинського слова «indenticus», що означає «утотожнений», «одинаковий», і є відносно новим у науковому дискурсі. У зарубіжній науковій думці воно утвердилось лише з другої половини ХХ століття, а у вітчизняній — тільки після 1990 р. І сьогодні «ідентичність» слугує одним із чинників усвідомлення оточуючих реалій.

Цей термін широко використовується у різноманітних науках: філософії, психології, антропології, етнології, логіці, політології, соціології та ін. З перспективи філософії, упродовж декількох століть осмислення ідентичності відбувалося в межах проблеми тотожності як основної характеристики буття. У класичній традиції розробленням цього питання займалися античні філософи (Парменід, Платон, Аристотель, Плотін, неоплатоніки), представники філософії Середньовіччя (Августин Блаженний, Тома Аквінський, Микола Кузанський), філософи Нового часу (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц), представники німецької класичної філософії (І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель) [31].

Варто зауважити, що у філософії дослідження зосереджувалися на характеристиці буття та приналежності або тотожності самому собі — осмисленні людського «Я».

Філософське осмислення ідентичності у І. Кона стикається з низкою проблем, серед яких об'єктивно-онтологічне питання — у чому полягає постійність індивідуального буття. Важливим внеском І. Кона в становлення теорії ідентичності було те, що він одним із перших розглядав ці проблеми, використовуючи висновки й ідеї вітчизняних і зарубіжних авторів, інтерпретував ідентичність як умовний конструкт особистості. Цей конструкт не є статичним, акумулює динамічні мотиваційні тенденції, врівноважує внутрішні та зовнішні імпульси [17].

У філософії тривалий час проблема ідентичності не була предметом самостійного дослідження, а здебільшого пов'язувалася з проблемою становлення індивідуальності, особистості, формування людського «Я». Водночас «Я» розглядалося як центр тілесних відчуттів, почуттів, думок, який забезпечує вільне самовизначення особистості і слугує гарантією її самоідентичності[46].

Варто зауважити, що формування ідентичності у філософії вивчалось багатьма дослідниками, але кожен мав власну візію щодо осмислення самого терміну. Це зумовлювало певні проблеми, оскільки для деяких дослідників ідентичність означала «Я»-особистість, для інших – це приналежність до певної групи. Таким чином, не простежувалося однаковості щодо тлумачення ідентичності у філософському ключі.

Доцільно виокремити ще один аспект філософської візії. Йдеться про те, що «ідентичність» є не тільки концептом, який розмежовує соціальні простори та тоталізує свої елементи, але й слугує конструктом відносин, оскільки є елементом суб'єктивної реальності. З перспективи самовизначення важливо розуміти, що ідентичність є результатом, тим, що трапилось, відстоюванням і захистом себе; натомість ідентифікація – пристосування, процес постійного вибору, прийняття норм, традицій, установок. Тому осмислення ідентифікації передуює осмисленню ідентичності [47].

Отже, ідентифікація – це, свого роду, пристосування до ситуація, або до певних традиції, звичаїв (наприклад, переїзд до іншої країни, коли доцільно пристосуватися до нових умов традицій, звичаїв, мови). Саме молодій особі буває досить складно в деякій мірі ідентифікувати себе з певними подіями. Тому проблема ідентифікації й ідентичності існує, особливо вона актуальна для молоді, оскільки саме ця категорія осіб може швидко змінювати свою ідентичність у процесі певних подій.

Ідентифікація - двобічний соціальний процес: людина стає представником певної соціальної спільноти, насамперед, завдяки тому, що

потенційно має певні ознаки, які дають їй підстави вважатися причетною до цієї спільноти. Водночас кожна соціальна група "тисне" на особу крізь призму конформізму та "шліфує" особистісні якості індивіда відповідно до тієї соціальної ролі, що йому відводиться чи яку він сам переймає, власними зусиллями. Отже, ідентифікація є процесом формування почуття спільності, тотожності. Але повної тотожності немає. Ідентифікація в кожному випадку відбувається за певними критеріями, які для особи є життєво важливими. Такими критеріями можуть бути: спільні політичні інтереси; спільні економічні інтереси; духовно-ідеологічні інтереси (світоглядні позиції, релігійні конфесії); національна спільність культури, мови, етнічні особливості; тендерна та вікова ідентифікації та різні субкультури (спільність моральних, мовних норм).[39]

Теоретики у філософії аналізуючи ідентичність у своїх роботах, часто зауважують, що «ідентичність» не була проблемою до тих пір, поки філософія не висловила сумнів в тому, що називають «єдністю самості». Зазвичай проблема «ідентичності» в цих роботах сходить до Д. Юма і Дж. Локка, які вважали, що єдність «самості» і сама «самість», а (скоріше «таємниця»). Адже саме філософія є самовизначенням, самокритикою, саморефлексією, тобто самоаналізом і самосинтезом як самосвідомістю «Самості», її стійкості та мінливості, дискретності та безперервності[29].

У логіці склалася традиція, що бере свій початок від Г. Фреге і Б. Рассела, використовувати термін «ідентичність» у контексті співвіднесення імені й об'єкта, які вибудовуються за принципами однозначності (ім'я позначає тільки один предмет), предметності (ім'я презентує предмет), взаємозамінюваності (два імені, що позначають той самий предмет). У ширшому контексті поняття ідентичність вживається при дослідженні знакових виразів у аспекті встановлення їх рівності (еквівалентності), що потребує їх відповідності умовам (аксіомам) рефлексивності (рівності предмета самому собі), симетричності та транзитивності. Отже, ідентичність,

з перспективи логіки, нерозривно пов'язана з поняттям тотожності та передбачає не лише операції абстракції ототожнювання, а й абстракції нерозрізнення. Ідентичність виключала відмінність, тому що заперечувала інше буття, а разом з тим і причину того, що є іншим, – зміни. [9].

В антропології ідентичність тлумачиться як фундаментальна здатність особистості до вирізнення та ототожнення – у т.ч. й самої себе – у контексті її відносин із оточенням. У даному аспекті ідентичність вважається не глибинною цілісною субстанцією, а зовнішнім, культурно обумовленим, мінливим конгломератом можливих репрезентацій особистості [44].

Із другої половини ХХ ст. проблема ідентичності виходить за межі філософії. Термін «ідентичність» набуває поширення, головним чином, завдяки працям психологів, хоча вперше на концептуальному і термінологічному рівні цю проблему в 1830-х рр. піднімав В. Гумбольдт. Поняття ідентичності стає затребуваним у психології, доповнюючи, уточнюючи, а нерідко й заміняючи собою більш традиційні поняття Я-концепції, самості тощо. Вперше детальне розкриття поняття ідентичності висвітлено у праці Е. Еріксона «Дитинство та суспільство», а вже на початку 70-х років ХХ століття К. Леві-Стросс прогнозував актуалізацію проблематики кризи ідентичності, її міждисциплінарний характер. Відтак, проблематика ідентичності набуває значущості, й в 1980 році відбувається світовий конгрес, на якому було представлено понад двісті досліджень з персональної та соціальної ідентичності [10].

У науковий обіг поняття ввів американсько-німецький психолог Е. Еріксон, який визначав ідентичність, перш за все, як сукупність ідентифікацій, притаманних індивіду. Е. Еріксон оперує поняттям психосоціальної ідентичності, яке розуміється ним як «відчуття неперервної самототожності». [33].

Е. Еріксон пов'язував ідентичність із сприйняттям індивідом себе як цілого, як постійної внутрішньої рівності. Безпосередньо процес становлення

і розвитку ідентичності, на його думку, сприяє самовизначенню особистості, формуванню її цілісності й індивідуальності, а особистим потребам надає соціально-прийнятних форм персональної реалізації. Ідентичність дає змогу співставити свої здібності з соціальними можливостями, що пропонуються суспільством. Ідентичність постає як особистісний конструкт, який відображає внутрішню солідарність людини з соціальними, груповими ідеалами та стандартами [9]. Як бачимо, Е. Еріксон відзначає вплив соціокультурного середовища на формування ідентичності.

У психології розгляд означеної проблематики позиціонується як певний вибір індивіда, стосовно того з чим чи ким себе ідентифікувати. Формування ідентичності розглядається крізь призму психологічних характеристик особистості та пов'язано з процесом її соціалізації, «входження в суспільство». Цей процес передбачає, що особистість долучається до соціуму шляхом ототожнення себе з певними суб'єктами, групами тощо, які слугують для неї зразками поведінки. З огляду на це, ідентифікація, як психологічна категорія, є процесом і результатом самоототожнення особистості[5].

Таким чином, особливістю психологічного дискурсу є те, що формування ідентичності особистості розглядається крізь призму її психологічних характеристик з акцентом на індивідуальному досвіді. але в процесі психологічних змін та середовища в якому перебуває індивід це все впливає у вибір індивіда, щодо своєї ідентичності.

Проблематика ідентичності є доволі актуальною й у сучасній культурі. Це зумовлено неймовірною швидкістю глобалізаційних процесів, які, з одного боку, змивають і розчиняють смисли ідентичності, а з другого – надбудовують смислові неоднозначності, продукуючи тим самим симулятивні ідентичності [3]. Характеризуючи головні ознаки сучасного суспільства, З. Бауман зауважує, що становище індивіда у суспільстві не є сталим, а досить швидко трансформуються, “перебування у пошуку” стає способом його життя.

У зв'язку з глобалізацією як визначальним процесом розвитку сучасної цивілізації актуалізується проблематика національної ідентичності. Якщо процеси національного, етнічного відродження детермінують формування культурного розмаїття, що не вкладається в конкретні загальноцивілізаційні форми та ідентифікаційні виміри, то глобалізація визначає необхідність уніфікованих, космополітичних ідентифікаційних практик. Глобалізація – як об'єктивний процес – ставить перед сучасними культурами проблему можливості існування унікальних національних ареалів. Очевидно, що процеси світової інтеграції не мають переписувати історично усталеного факту диференціації національних культур, які формувалися впродовж сторіччя в окремих країнах, створивши систему культурних надбань і цінностей, без урахування яких неможливо уявити цілісності світу як такого культурного простору.[15]

Серед головних причин, крім глобалізаційних процесів, варто додати співіснування великої кількості народностей та поглиблення тої чи іншої культури більшою, розвиненішою. Як наслідок – занепад багатьох культур.

У процесі моделювання ідентичності також важливими є архетипи (у формі певних схильностей, тенденцій), де зафіксовано особистісний досвід колективної екзистенції. Реконструкція архетипів допомагає тлумачити певні процеси як національно-культурні феномени. Носії національної ідентичності в культурі мають «упізнати себе» в минулому, сприйняти історію в знайомих образах. Культурна пам'ять є активною регенерацією культурних змістів у просторі традицій та інновацій [8].

За роки Української держави помітна динаміка була до збільшення російського контенту в багатьох сферах українського життя, зокрема і комунікативній сфері. Лише близько 20% телерадіопрограми були наповнені україномовними матеріалами; трохи краща ситуація була друкованими засобами і зовсім погана з книговидаванням це було доволі серйозною проблемою основна частина була російськомовна. Зараз ситуація сталас

змінюватися у позитивному руслі видавництва розпочали видачу українських книжок на раді стало більше музичних виконавців та відбувся перехід на українську мову і багатьох сферах життєдіяльності. [61].

Актуальність дослідження ідентичності на різних рівнях пов'язана з творенням культурного проекту Європи, що можемо спостерігати сьогодні. Вирішення цих питань пов'язується з необхідністю розробки концепції політкультурності. Як зазначає А.Перотті «слід виробити нову концепцію, концепцію інтеграції в демократичне суспільство, позбавлене будь-яких тенденцій нав'язувати культуру, вимагаючи від представника меншини або іноземця прийняти основоположні міфи національної культури. Жодна нація не наділена виключним правом на цінності, які складають культурну спадщину людства» [34].

Дослідження культурної ідентичності актуальне у всіх країнах адже, якщо нема культури не буде майбутнього, але на жаль, не всі акцентують увагу на цій проблемі. Проблема дослідження залишається у багатьох країнах серед основних проблем це глобалізаційні процеси, розвиток технології, які відкидають культурні цінності і минуле, що негативно впливає на суспільство, бо без знання минулого немає майбутнього.

Ідентичність пов'язана з формуванням національної культури у певному державному утворенні, коли прагнення усталити національну культуру актуалізується з акцепцією держави чи з артикуляцією окремих політичних впливових сил, національна ідентичність, на відміну від культурної, тією чи іншою мірою пов'язана з дискурсом влади.

Якщо для культурної ідентичності основною цінністю є спільнота, формування якої детерміновано елементами культури, то для національної таку роль відіграє політична спільнота, яка прагне здобути суверенний статус або вже його здобула. Культурну ідентичність доречно розглядати як етап, який передуює творенню національної ідентичності. Це твердження цілком узгоджується з відомою типологією чеського історика і політолога М. Гроха,

згідно з якою, творення нації проходить три етапи: "академічний", дослідницький, коли певна етнічна спільнота виокремлюється етнографами, мовознавцями, фольклористами тощо як об'єкт суто наукового ("в дусі Просвітництва") інтересу; "культурний", свого роду просвітницько-патріотичний та останній – "політичний" етап, коли культурні гасла трансформуються в політичні вимоги [11].

Уперше проблема ідентичності стає об'єктом наукового дискурсу в ХІХ сторіччі. Це пов'язано з бурхливими процесами, що переживала Європа та Південна Америка, де виникали та ширилися рухи за звільнення від колоніальної залежності, формувалися національні держави. З іншого боку, проблематика ідентичності стала предметом теоретичного дискурсу в межах критики уявлень традиційної метафізики про те, що все ідентичне самому собі, [20].

З позиції етнології, «ідентичність» передбачає обов'язкове етнічне самоусвідомлення, як відносно стійку систему свідомих уявлень на рівні віднесення себе до певного етносу; а також наявність етнічного почуття – свідомого, але неосмисленого відчуття своєї належності до етносу, його культури, що викликає гордість за свій народ, любов до Вітчизни, емоційно позитивне сприйняття явищ етнічної культури, інтересів свого народу, навіть готовність до самопожертви в ім'я свого народу. Доцільно зауважити, що таке сприйняття може поєднуватися з екстремальним, гіпертрофованим почуттям переваги власного народу над іншими, до чужих етносів, прагненням до їхнього підкорення чи навіть знищення.

На думку переважної більшості етнологів, головною диференційною рисою етносу є культура в широкому її розумінні. Йдеться про збережені в колективній пам'яті символічні способи матеріального й духовного усвідомлення світу, моделі його пізнання й інтерпретації, а також способи колективного існування представників різних народів, одного етносу або певної його групи. У сучасній етнології побутує думка про наявність статичних

і динамічних рис психологічного складу етносу: перші є стійкими продуктами етногенезу, другі – можуть змінюватися, зникати та з'являтися знову. До статичних компонентів психології етносу належать: етнічний характер, темперамент, етнічна свідомість, менталітет народу. Ідентифікація індивіда як члена певного етносу здійснюється на соціально-психологічному рівні, а відтак, уявлення про себе є похідними від самоусвідомлення людиною власної причетності до певної соціальної групи. Низка етнологів, прихильників примордіалістського напрямку, висловлюють думку про генетичну закодованість етнічної ідентичності, тим самим акцентують на безсуб'єктній природі цього явища. З огляду на це, людина є об'єктом етнічної спадковості [36].

Але ми цю думку не поділяємо, оскільки індивід перебуває у тісному діалектичному взаємозв'язку з суспільством. Відтак, ідентичність – елемент суб'єктивної реальності.

Політична наука розглядає ідентичність як усвідомлення себе, своєї ролі і місця у політичному процесі. С. Паркер спробував поєднати концепти політичного й індивідуального. Відтак, на особистісному рівні політична ідентичність може поєднуватися з національною, расовою, культурною, релігійною, класовою, статевою та іншими, які, маючи спільні психоемоційні механізми, можуть послаблювати або підсилювати один одного. Оскільки політична поведінка – не лише поведінка, що притаманна політичним партіям і не лише у рамках боротьби за владу, а конструюється в межах громадянського суспільства через інститути національної держави. Разом із тим, С. Паркер наголошував, що політична ідентичність не визначається лише індивідуальними симпатіями чи ворожістю до окремих політичних партій чи лідерів. Швидше сама «конституція держави», тобто її соціальна та економічна структури, регіональний і культурний поділ, ключові історичні процеси стимулювали появу настанов, у яких вертикаль громадянського суспільства (особистість, сім'я, місце роботи і проживання, регіон, нація)

взаємодіє з горизонтальними структурними компонентами (клас, релігія, мова, раса, культура) [40].

А. Астаф'єв вважає, що політичні й ідеологічні чинники є тими регулятивними механізмами, що впливають на національну ідентичність, зумовлюють подальшу її трансформацію, особливо ж в епоху глобалізаційних процесів. За умов формування й постійної трансформації нового мислення, старі (класичні) ідеології з більш-менш чіткими схемами розуміння тих чи інших сфер суспільства, політики за нових умов „не спрацьовують”, оскільки не здатні виробити адекватне тлумачення реальності [32]

Політика є важливим компонентом соціалізації та політичної культури особи. Вона формується в результаті порівняння (зіставлення) себе і «своїї» групи з іншими суб'єктами політики, має властивість змінюватися з часом, є виявом особистих якостей людини, результатом наявної в неї інформації про суспільно-політичне оточення і процеси. Формується політична ідентичність в результаті механізму політичної ідентифікації, який, в свою чергу, є частиною процесу соціалізації і залежить від багатьох факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру.[13]

Отже, з огляду на вище викладене, доцільно зазначити, що в соціогуманітарному дискурсі простежується низка теоретичних контекстів тлумачення ідентичності, що зумовлено квантифікацією її аспектів. Незважаючи на поліваріантність поняття, його аксіоматичне ядро зберігається в будь-якому разі.

1.2 Тлумачення національної ідентичності у соціологічному дискурсі Соціальний вимір ідентичності знаходить своє відображення у працях Г. Зіммеля, Е. Дюркгейма, Ч. Кулі, Дж. Міда та ін. Термін «ідентичність» ці автори (так само, як їхні попередники) безпосередньо не використовували. Натомість для позначення індивідуальної тотожності вони послуговувались поняттям самості (Self), яке акцентувало на характеристиках одиничного буття особистості, що забезпечують його самототожність. Проте

самість визначалась ними не як характеристика, що апріорно дана індивіду, а як ознака, що формується у процесі міжособистісних і соціальних взаємодій [43].

Самоідентифікація з однією групою дає змогу самопротиставлення іншій спільності й вивільнення з-під її регламентуючого тиску. Чим вужче («мале») коло (сім'я, друзі), тим воно значуще для індивіда, проте, одночасно воно обмежує його індивідуальність. Завдяки різноманітності своїх нахилів та інтересів індивід входить до інших груп (кіл) – добровільних асоціацій, але вже в новій якості. Якщо соціальне оточення, у якому індивід активно діє й реалізує свої інтереси, розширюється, то відповідно формується більше вільного простору для розвитку його індивідуальності. Іншими словами: замість примусового приписування в «єдине коло», індивід має змогу поєднуватися з подібними собі з різних кіл [43].

Як ми бачимо, підхід Г. Зіммеля до тлумачення ідентичності крізь призму кіл є доволі цікавим. Адже ідентичність індивід може отримувати більше простору тобто віддзеркалюватися у декількох колах, без примусового зміщення. Йдеться про те, що індивід може мати декілька ідентичностей і бути вільним у їх виборі.

Ідентичність у соціології почалась розвиватися в межах трьох наукових шкіл: символічного інтеракціонізму, когнітивіської теорії та феноменології. Першими хто почав досліджувати ідентичність були представники символічного інтеракціонізму. Зокрема дослідження ідентичності представника школи символічного інтеракціонізму Дж. Міда фокусувались навколо проблеми співвідношення особистісних і соціальних елементів індивіда, а також аналізу усвідомленої та неусвідомленої ідентичності. Неусвідомлена ідентичність, на його думку, ґрунтується на не усвідомлено прийнятих нормах, звичках, які надходять від соціальної групи. Усвідомлювана – починає функціонувати тоді, коли особистість концентрує увагу на своїй поведінці та її детермінантах, проте це не означає автономії

особи від соціуму. Тобто Дж. Мід акцентував на тому, що ідентичність формується виключно через процес соціалізації, а основною функцією ідентичності є становлення «Самості» [4].

Головна відмінність між усвідомленою і неусвідомленою ідентичністю, на думку Дж. Міда, полягає, в тому, що в неусвідомленій індивід не формує певних звичок, не опановує традицій та інших норм тієї групи до якої він належить. Щодо усвідомленої, то йдеться про те, що керуючись певним досвідом взаємодії, індивід може розмірковувати про свою ідентичність, уявляти до якої соціальної групи він належить.

У формуванні самості Дж. Мід виключне значення надає символічній комунікації – вербальній і невербальній; особливо акцентує на ролі мови, яка є носієм колективного досвіду суспільства. Послідовники Міда вважали, що через символи та знаки, сформовані спільно у взаємодіях між людьми, індивіди сприймають світ, себе і набувають самоідентичності. У структурі особистісного Я (Self) Дж. Мід вирізняв дві підсистеми: «I» і «Me». «I» – індивідуальний елемент особистості, який виявляє себе у рефлексивному ставленні індивіда до себе і неповторній «реакції організму на установки інших» «Me» – соціальний елемент, який відображає зовнішні установки, що вимагають від «I» певної реакції [43].

Науковці, котрі доволі активно займалися дослідженням ідентичності, показниками її виміру, зазначають, що важливим чинником її формування слугує взаємозалежність і взаємодія. Ідентифікація неможлива без наявності реальної взаємодії між індивідом та групою, що уможлиблює співіснування індивідуального розмаїття та колективної подібності в межах одного й того самого соціального простору. Іншими словами, символічний інтеракціонізм апелює до того, що поняття «ідентичність» акумулює такі взаємопов'язані полюси, як суб'єктивність і об'єктивність, тотожність і відмінність, а відтак слугує своєрідною методологічною основою ідентичності.

Своєрідний синтез концепцій символічного інтеракціонізму та теорії ролей запропонував І.Гофман, у якого ідентичність трактується як продовження зовнішньої ситуації. Він вводить поняття «політика ідентичності», яку визначає як вплив людини на інформацію про себе, що продукується на соціальне оточення. Уявленням про ідентичність І.Гофмана близька модель «боротьби ідентичностей» Р.Фогельсона. Автор пропонує чотири види ідентичності: реальна ідентичність, тобто самоопис індивіда; ідеальна ідентичність – така, до якої індивід прагне; негативна ідентичність – та, яку індивід намагається уникати; транслуюча ідентичність – сукупність образів, які індивід презентує суспільству з метою впливу на оцінку своєї ідентичності. Таким чином, можемо побачити, що для більшості дослідників питання структури ідентичності, є похідним від її розвитку та формування [30].

У межах когнітивістської моделі розроблена теорія соціальної ідентичності Г.Теджфела та теорія самокатегоризації Дж.Тернера. Основну увагу в цих концепціях приділено співвідношенню особистісної та соціальної ідентичностей в структурі «Я – концепції» та механізмам конструювання поведінки особи відповідно цих ідентичностей [4].

З перспективи когнітивістської моделі вперше запропоновано розмежування ідентичностей на реальну, негативну, ідеальну. Реальна ідентичність потрібна нам у повсякденному житті, залежить від індивіда і від того, що відбувається у його житті саме у цей час; така ідентичність є доволі динамічною. Негативна – суттєво впливає на наше життя. Наприклад, індивід має негативний досвід вживання наркотиків, за умови, що хтось спонукав його до цього. Тобто йому притаманна своєрідна негативна ідентичність упродовж певного часу. Ідеальна ідентичність, на нашу думку, залежить від того, чого саме прагне індивід досягнути у житті. Для кожного вона буде різною: для когось – це отримати освіту і стати хорошим лікарем, а для іншого – отримати високооплачувану роботу тощо.

У колі предметних зацікавлень феноменологічної соціології є процес набуття соціального досвіду, його вплив на взаємодію зі світом. Відомий представник цього напрямку – А.Шюц – на перший план виносить дослідження сенсу ідентичностей, їх вияв у повсякденних практиках, оскільки вони змінюють зміст ідентичності й можуть «працювати по-іншому». А.Шюц говорить про інтерсуб'єктивність світосприйняття, що слугує основою для розмежування «своїх» і «чужих» ідентичностей [2].

П.Бергер та Т.Лукман – представники феноменологічної течії – доповнюють теорію Дж. Міда. Визначають ідентичність як «ключовий елемент суб'єктивної реальності, що знаходиться в діалектичному взаємозв'язку з суспільством і формується соціальними процесами», набувається тільки через сприйняття значущого іншого". Таким чином, у цьому визначенні ідентичність розуміється як елемент певної структури (суб'єктивної реальності). Тобто наголос робиться на активність індивіда, неможливість його відриву від суспільства, оскільки формування ідентичності опосередковано соціальними процесами. Під ідентичністю П.Бергер розуміє не тільки сукупність певних ознак, які уможливають причетність до окремої специфічної спільноти, але й відповідний тип поведінки, діяльності та мислення, що дає змогу бути членом даної спільноти [48].

П. Бергер і Т. Лукман зазначають, що "ідентичність є основним елементом суб'єктивної реальності, вона перебуває у діалектичному взаємозв'язку з суспільством... і набувається тільки через сприйняття значущого іншого". Говорячи про суб'єктивну реальність, автори наголошують, що суспільство складається не тільки із феноменів, які не залежать від нашої свідомості, тобто воно репрезентує не лише об'єктивну реальність, а й "постає у вигляді суб'єктивних значень, колективних уявлень, смислових систем, які конструюються людьми у процесі їхньої діяльності"[15].

З перспективи феноменологічної теорії ідентичність може проявлятися у повсякденних практиках через призму світосприйняття, де ми відмежовуємо «своїх» і «чужих», вплив повсякденних практик в побуті індивіда (до прикладу, похід у магазин, поїздка до університету та інші життєві фактори, які впливають на формування ідентичності). На нашу думку, ці повсякденні справи не можуть повністю формувати нашу ідентичність (поїздка в університет на пари у тролейбусі – реальна ідентичність, але повністю поїздка сформувати ідентичність не може, оскільки при завершенні поїздки індивід не буде себе ідентифіковувати з тими, з ким він їде, тобто відбувається зміна ідентичності у певний період часу). Таку ідентичність можна вважати тимчасовою, оскільки вона характерна у певний час, у певному просторі; зі зміною часу та просторових меж індивід перебуватиме вже в іншій ідентичності. У такий спосіб відбувається зміщення ідентичності в просторі..

Дещо іншу позицію стосовно тлумачення ідентичності демонструє дослідник Малешевич, На його думку, «національна ідентичність» є «концептуальною химерою, не придатною до серйозного аналітичного вжитку. Як поняття, вона теоретично порожня і позбавлена чітких емпіричних ознак. Замість того, щоб слугувати корисним аналітичним інструментом для з'ясування різноманітних і часто суперечливих процесів, пов'язаних із формуванням, підтримуванням та відтворенням національності, категорія «національної ідентичності» часто слугує популістським прикриттям для відтворення того, що Бурдье називав доксихним [заснованим на популярних уявленнях, а не фактах] досвідом» [25].

Як бачимо, різні соціологічні підходи по-різному розставляють акценти у тлумаченні ідентичності, відштовхуючись, втім, від «споконвічного» психологічного змісту даного поняття. Ідентифікація переважно розглядається: як механізм соціалізації, як спосіб прийняття соціальних ролей при входженні до групи (З. Фройд, Л. Бандура, Т. Парсонс), як засіб інтерналізації об'єктивної реальності (П. Бергер, Т. Лукман), як механізм

вбудовування «Я-концепції» у соціальне оточення тощо. Вона проявляється в усвідомленні групової приналежності, формуванні соціальних установок (Ч. Кулі, Дж. Г. Мід).

Ідентичність як сукупність особистісної та соціальної складової розглядається в роботах Ю. Габермаса. У його концепції балансу ідентичності два види ідентичності розглядаються як два виміри, в яких реалізується балансуєча Я-ідентичність. Особистісна ідентичність (вертикальний (біографічний) вимір) – суб'єктивний процес конструювання, забезпечує цілісність особистості, сформовану у процесі індивідуального життєвого досвіду Соціальна ідентичність (пов'язана з виконанням соціальних ролей) – горизонтальний вимір – забезпечує можливість виконання різних вимог всіх рольових вимог системи, до яких належить суб'єкт. Я-ідентичність формується на основі балансу між особистісною і соціальною ідентичністю. Для підтримки балансу особистість використовує різні техніки взаємодії, прояснюючи свою ідентичність і намагаючись відповідати рольовим очікуванням партнера [41].

Ідентичність нації – її цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни, визначальна засада зовнішньої та внутрішньої політики держави. Як справедливо вважає О. Сергєєва, основою існування будь-якої цивілізаційної системи є її самоідентифікація, оскільки самоідентифікаційний принцип має властивість діахронного (від покоління до покоління) соціально-культурного відтворення, тобто в підсумку відтворення базових цінностей і стійких навичок людей, визначених традицією культурного розвитку, соціальними та духовними константами[41].

Варто зауважити, що автор наголошує на тому, що наша ідентичність змінюється в процесі глобалізаційних подій, але певні цінності та звичаї залишаються і передаються з покоління в покоління це можна вважати культурною ідентичністю.

У структурі соціальної ідентичності, зазвичай, виокремлюють два основних компоненти: когнітивний – знання, уявлення про особливості власної групи і усвідомлення себе її членом; і афективний – оцінка якостей власної групи, значущості членства в ній. Ідентифікація як процес ототожнення індивіда з тим чи іншим об'єктом, людиною, групою відбувається на основі засвоєння певних культурно-символічних ознак, цінностей, стандартів поведінки, соціальних установок і ролей. Це почуття спільності формується на основі відмінності і навіть протиставлення "свого" і "чужого". Ідентичність – це не тільки самовіднесення себе до тієї чи іншої спільноти людей, наприклад, нації, а й сприйняття її мови, культури, історії. Ідентичність є результатом соціальної взаємодії, що формується як наслідок проєкції індивідами на себе очікувань і норм інших [16].

Ю. Габермас акцентує на важливості балансу в Я-ідентичності, оскільки це слугує підґрунтям формування інших видів ідентичностей, бо саме визначення Я може допомогти зрозуміти індивіду до якої соціальної групи він належить. Особистісна ідентичність формується впродовж історії життя, через життєвий досвід тощо. Соціальна – певні ототожнення чи усвідомлення приналежності до певної соціальної групи. Саме ідентифікація з певними спільнотами перетворює людину з біологічної істоти в соціального індивіда. Це, своєю чергою, уможлиблює усвідомити приналежність до тої чи іншої групи та розмежувати їх на «Ми» та «Вони».

З огляду на вище викладене, можемо здійснити низку узагальнень, щодо трактування поняття «ідентичність» в межах соціології (див. табл. 1.2.1).

Тлумачення поняття ідентичність

Соціальна взаємодія	характеристики особистості, групи, ситуації	Взаємодія у соціальні групи
Культурний Маркер	Соціокультурний простір, що дозволяє розпізнавати їх як подібні.	Вплив культури на особистість
Процес ідентифікації	порівняння, утримання певних рис будь якої одиниці	Ідентифікація себе з певними групами

Джерело: [45].

На підставі вище викладеного, можемо констатувати, що ідентичність суттєво впливає на формування взаємодії, залежить від того в якому середовищі індивід функціонує (наприклад, індивід належить до соціальної групи студентів, тому він ідентифікує себе з цієї групою, оскільки б не зміг взаємодіяти).

Кожна людина має багато різних ідентичностей, однак у сучасному світі всі вони є ситуативними і можуть змінюватись залежно від обставин, у які потрапляє особистість. Інтегральна ідентичність - соціокультурний симбіоз дванадцяти базових та низки інших (залежно від обставин) небазових наявних в особистості ідентичностей-складових, кожна з яких має свою «пріоритетну» сферу існування (соціальну, культурну чи особистісну). До базових ідентичностей відносяться: національна, етнічна, регіональна, мовна, релігійна/конфесійна, культурна (у вузькому значенні)/обрядово-звичаєва, політична, професійна/посадова, класова/майнова, гендерна, сімейна, вікова. З

небазових ідентичностей доцільно виокремити міграційну [45, с.208]. Детальніше тлумачення базових ідентичностей представлено в таблиці 1.2.2

Таблиця 1.2.2.

Характеристика базових ідентичностей

Базові ідентичності	Особливості тлумачення
<i>Національна</i>	відчуття приналежності до однієї держави або однієї нації, незалежно від свого юридичного статусу громадянства. Зміни традиційних орієнтирів (зокрема розмиття меж нації за рахунок іноземних елементів чи неприйнятних цінностей) призводять, як правило, до розколу нації та громадянської війни [24].
<i>Етнічна</i>	форм самосвідомості індивіда чи групи людей, що ґрунтується на відчутті ними своєї належності до певної етнічної спільноти. Фундаментом етнічної ідентичності слугує сукупність антропологічних та культурно-символічних ознак (спільність походження, мова, релігія, територіальне проживання, традиції, звичаї тощо). Ідентифікація з етносом за певних умов стимулює самоорганізацію етнічної спільноти на засадах її етнічних інтересів і потреб; визначає тональність інтерпретації історичного досвіду й орієнтаційні культурні пріоритети. Етнічна ідентичність укорінена в особливостях психологічного складу, темпераменту,

	<p>етнодемографічного потенціалу її представників. Вона створює підгрунття ідентичності національної.</p> <p>Процес формування індивідом такої ідентичності не є жорстко детермінованим: відбувається через багаторівневе відтворення індивідом (сім'я, етнічні організації, просвітницькі товариства, культурно-мистецька діяльність) ознак власної етнічної самобутності, групових базових цінностей та емоційно-вольових устремлінь, а також етнічних символів і святинь. Результатом цього процесу є симбіоз вроджених і набутих рис, раціональних та ірраціональних уявлень і реальних актуальних інтересів [28].</p>
<i>Релігійна</i>	<p>форма колективної й індивідуальної самосвідомості, побудована на усвідомленні приналежності до певної релігії; формує уявлення про себе і світ керуючись відповідними релігійними догмами. Таку ідентичність розуміти в діалектиці її характеристик, що мають тенденцію взаємозмінювати і взаємодоповнювати один одного(А.Крилов). За допомогою релігійних істин, норм і повчань відбувається усвідомлення особистістю власної ідентичності. Завдяки релігії вона знаходить саму себе, розуміє яке місце займає в житті, а також знаходить відповідь на питання екзистенціального змісту. З іншого боку, релігія виступає інструментом, посередником ідентифікаційного процесу; сприяє</p>

	<p>усвідомленню особистістю своєї приналежності до певної групи, роду, нації, країни; уможливорює збереження та транслявання норм, традицій, важливих для процесу ідентифікації [18].</p>
<i>Мовна</i>	<p>ідентифікації з певною мовною спільнотою. Якщо мова, з якою себе ідентифікує особистість, історично належить етносу, з яким вона себе ідентифікує, то мовна ідентичність для неї слугує однією з основ етнічної ідентичності. Мова є маркером соціальних груп(П.Бурдьє).Тут варто додати і про роль культури, позаяк вона завжди відображається в мові, тому мовна ідентичність – це мова і культура у їх тісній взаємодії. Мовна ідентичність передбачає не тільки спільну для її носіїв мову, а також володіння персональними, в даному випадку культурними, маркерами, які важливі як для самої людини, так і для інших.[21].</p>
<i>Культурна</i>	<p>результат ідентифікації з певною локальною чи глобальною соціокультурною спільнотою, яка дотримується певних цінностей, способу життя і пов'язаних із ними норм і практик, що коріняться, зазвичай, у регіональній, релігійній, етнічній, національній /громадянській і навіть професійно-посадовій, класово-майновій чи сімейній приналежності.</p>

<i>Політична</i>	<p>1) ототожнення себе із певною політичною позицією; 2) належність (фактична або уявна) до певної політичної позиції [28]. Основними структурними елементами політичної ідентичності є: соціально-статусні характеристики; оцінки економічної та політичної ситуації; партійні уподобання; ставлення до конкретних питань; оцінки персональних якостей політичних лідерів; перспективні очікування виборців від партій і кандидатів.</p>
<i>Професійно-посадова</i>	<p>Така ідентичність, з одного боку, є феноменом особистісної самосвідомості, з іншого – пов’язана з певним груповим членством (професійна група, колектив, організація). Має властивості соціальної ідентичності(в процесі професійного становлення суб’єкт ідентифікує себе з особами, подібними собі, а саме представниками його професії, які володіють тими чи іншими професійними якостями, або з самим собою як фахівцем на певних стадіях розвитку (самовизначення в соціальній групі). Соціальна поведінка індивіда і форми його взаємодії визначаються соціальною структурою соціальні контакти обумовлені межами соціальних груп(інтенсивність контактів між різними групами обернено пропорційна статусної дистанції між її членами). Тобто соціальна взаємодія повинна є основою соціальної структури, що передбачає певне оцінювання людей. Члени соціальної групи мають свої</p>

	<p>критерії оцінки щодо інших і прагнуть дотримуватися правил поведінки своєї групи. Як наслідок всі форми соціальної поведінки всередині або поза групою базуються на знанні певних критерій [26].</p>
<i>Гендерна</i>	<p>усвідомлення особистістю себе як представника чи представниці статі, гендеру, відчуття свого жіночого, чоловічого або андрогенного тіла, усвідомлення своєї приналежності до чоловічої, жіночої або якоїсь іншої статі у соціальному контексті. Така ідентичність не є автоматичною надбудовою над біологічною статтю, вона поетапно формується в особистості у процесі соціалізації.</p> <p>Ця ідентичність нетотожна статевій. Особистість може володіти чітко визначеною статевою ідентичністю та водночас мати труднощі з гендерною, переживати невідповідність ідеалам, стандартам, нормам «чоловічої» чи «жіночої» поведінки. Гендерна ідентичність залежить, здебільшого, від соціальних чинників, а не від біологічної природи людини [7].</p>
<i>Вікова</i>	<p>ідентифікація індивіда з певною віковою групою. Значимість віку варіюється в залежності від інших складових ідентичності, а також від контексту спілкування. Поняття «молодий» і «старий» відносні і можуть різнитися в різних культурах. Соціально-вікова</p>

	<p>ідентичність передбачає доцільність поводитися так, аби відповідати уявленням оточення про певну вікову групу, її місце у суспільстві, права й обов'язки. Самоідентифікація сприяє усвідомленню своєї ролі, манер поведінки, стилю життя, які відповідають культурі даного суспільства. Зі зміною культурних настанов та традицій варіює і зміст вікової ідентичності. Наприклад, у сучасних західних суспільствах пенсіонери, старша вікова групи – це не бабусі й дідусі, котрі сидять на лавках біля будинків, а доволі активна й мобільна група, яка намагається надолужити те, що було пропущено через брак часу раніше [35].</p>
<p><i>Регіональна</i></p>	<p>«системну сукупність культурних відносин, пов'язаних із поняттям «мала батьківщина», основними компонентами якої є власне географічний регіон та місцевий патріотизм»(М.Крилов)[18,с.13]. Така ідентичність це сконцентроване у певних системах цінностей уявлення про місце регіону у загальнонаціональному просторі, а також сформовані на цій основі моделі поведінки. У ній віддзеркалюється нечітко усвідомлене прагнення регіональної спільноти до розширення прав і компетенцій регіональної влади, збереження власної самобутності, народних традицій. Сміслові наповнення регіональної ідентичності можна передати формулою «мій край — мій рідний дім». На цій основі формується регіональний патріотизм,</p>

	<p>встановлюються “земляцькі” зв’язки. У конструктивістському соціокультурному аналізі така ідентичність постає як культурна форма чи своєрідна «уявлена реальність».[27, с. 79].</p> <p>Особливістю цього типу ідентичності є те, що територія виступає як основний градієнт і є чинником соціалізації індивіда та політичної мобілізації. Колективні уявлення, групова солідарність тут не просто «прив’язані» до певної території, але й сформовані відповідно до домінуючої тут соціонормативної та політичної культури.</p>
<p><i>Локальна</i></p>	<p>Ототожнення себе із конкретним містом, селом, певною місцевістю). Більш високий рівень – ідентифікація з певною регіональною спільнотою (мешканець Донбасу, Закарпаття тощо). Природно, що нас цікавитиме саме ідентифікація на мезорівні – проміжному між загальнонаціональною та локальною ідентифікаціями.</p>

Джерело: Складено автором на основі [7], [18], [21], [24], [26], [28], [27], [35].

Аналіз різновидів ідентичності дає підстави констатувати, що в науковому дискурсі представлена низка візій щодо їх виокремлення та критеріїв класифікації. Ми розглянули основні різновиди ідентичності, і кожен має свою специфіку. Загалом, усі вони так чи інакше, між собою взаємопов’язані у структурі ідентичностей кожного індивіда, формують певну ієрархію.

Для розуміння проблематики ідентичності ключове значення має концепт *Gemeinschaft*, який передає ідею соціальної цілісності. Саме існування соціальних спільнот ґрунтується на деякому "образі спільності". У цьому контексті національна, релігійна, етнічна та інші спільноти виступають як ментальний феномен, оскільки люди, які утворюють такі спільноти, ніколи не бачили і не чули про більшість своїх співгромадян, одновірців; між тим в їх уявленні існує деякий образ відповідного співтовариства[15].

Як бачимо, ідентичність є складним феноменом, а відтак проблематика її дослідження, зокрема національної, не втрачає своєї актуальності. Це обумовлено, з одного боку, тим що визначення української ідентичності може слугувати певним теоретичним підґрунтям формування національної держави; ідеологічним кліше. Проте, з іншого боку, теоретичне осмислення цієї проблеми уможливує висвітлення національного інтересу, усвідомлення якого є невід'ємною детермінантою розвитку українського суспільства.

Національна ідентичність як складова соціальної ідентичності детермінована пізнавальним розвитком індивіда, особливостями його світогляду. Суттєво залежить від справжньої національної самооцінки, а не демонстративної; ґрунтується на переживанні почуття національної гідності [6].

Ототожнення себе з членами своєї національної спільноти відбувається не лише шляхом формального переживання взаємної подібності на основі тих чи інших маркерів. Ця подібність формується поступово, в процесі історичного становлення національної культури і відображається в світогляді індивіда. Аналіз факторів, які значною мірою впливають на особливості формування національної ідентичності, є метою цієї наукової розвідки[22].

Невід'ємними чинниками національної ідентичності є: національно-державними, культурні атрибути;

- об'єктивна символіка, яка визначає певну цілісність(культурну, територіальну, господарську);

- свідома ідентифікація індивідів, за їхнім суб'єктивним ставленням, ціннісними орієнтаціями.

Тобто, кожен індивід національний, по-перше об'єктивно, по-друге суб'єктивно (коли він визнає себе частиною тієї чи іншої спільноти, культури). Отже, без останнього, незважаючи на наявність об'єктивних чинників, національна спільнота аморфна,

У науковому дискурсі представлені такі форми національної ідентичності:

- Нормальна ідентичність, коли образ свого народу сприймається як позитивний, з адекватним ставленням до культури, історії, природнього патріотизму, з толерантною установкою на спілкування з іншими народами.
- Етноцентрична ідентичність - некритична перевага певної національної групи і самоідентифікація індивіда з нею.
- Етнодомінуюча ідентичність, що фіксує таке ставлення самосвідомості і поведінки людини, коли не тільки національна ідентичність стає першочерговою з поміж інших видів ідентичностей (громадянин, матір, батько, студент тощо), але й досягнення цілей, інтересів народу починає сприйматися як домінуюча цінність.
- Етнічний фанатизм - ідентичність, у якій абсолютне домінування національних інтересів і цілей, часто ірраціонально сприйнятих, супроводжується готовністю йти за них на будь-які жертви і дії [23].

Національна ідентичність – досить складне поняття, невід'ємним атрибутом якого є культура як один із інструментів формування громадянського суспільства. Культура пронизує основні сфери суспільно життя, сприяє соціально-економічному розвитку суспільства. Сучасні тенденції культури зумовлюють культурне розмаїття та культурну диференціацію, що впливає на утвердження національної ідентичності. “Національна ідентичність може бути інтерпретована як завершальний акт процесу усвідомлення індивідом чи соціальною групою своєї приналежності

до певного національного утворення як підсумок прийняття цінностей, норм, ідеалів, якими керується ця нація, як результат оволодіння індивідом сукупністю знань про історичний шлях, яким пройшла та чи інша нація, про її долю і призначення, про місце серед інших націй” [38].

З огляду на вище викладене, феномен національної ідентичності є доволі складним і потребує суттєвої уваги науковців. У реаліях українського суспільства, що потерпає від повномасштабного вторгнення РФ, переживає проблематика дослідження національної ідентичності актуалізується.

Таким чином, окресливши основні ознаки (характеристики) національної ідентичності, можемо резюмувати, що:

- національна ідентичність є політичним і соціальним конструктом, який формується національними елітами і створюваними ними інститутами (насамперед державою). Передбачає історичну, мовну, символічну політику, конструювання образу «іншого»

- базисом національної ідентичності слугують загальні політичні цінності, почуття приналежності індивіда до держави (політичної спільноти), незалежно від його етнічної приналежності, що розділяються громадянами як культурні норми, визнання ним прав і обов'язків у відношенні до інших членів спільноти, рівність громадян перед законом і громадянська культура.

- національна ідентичність формується паралельно з процесами національно-державного творення.

- феномен національної ідентичності взаємопов'язаний з етнічним.

- національна ідентичність є найважливішим засобом легітимації і делегітимація влади, політичного режиму і держави, як інституту, який претендує на втілення національної ідентичності та національних інтересів;

- національна ідентичність – це суттєвий чинник консолідації політичної спільноти. У процесі ідентифікації індивід ототожнює себе, тобто відчуває почуття причетності до своєї групи (спільноти) і держави, визнаючи

групові цінності і цілі як «свої» (національна ідентичність як емоційне переживання своєї приналежності до національної політичної спільноти), і відокремлює від «іншої» політичної спільноти; [14].

Таким чином, усе вище викладене дає підстави констатувати, що формування національної ідентичності – не одномоментний акт, а складний і тривалий процес, який детермінований певними чинниками. Підґрунтям національної ідентичності є система уявлень, що базуються на певних національних цінностях, традиціях, світогляді, окреслюють територіальний простір нації, формують почуття приналежності до єдиної спільноти.

1.3. Соціологічне моделювання особливостей формування національної ідентичності

Формування національної ідентичності (свідомості) - тривалий, суперечливий процес, детермінований як чинниками історичного буття, так і зміною самоідентифікації, що певною мірою ускладнює теоретизацію цієї проблематики.

Представниками примордіального підходу (К. Гірц, Е. Сміт, Ю. Бромлей, М. Руткевич, М. Мойсеєв, А. Гулига, Е. Шилз та ін.) національну ідентичність розглядається, як об'єктивно дана реальність, вищий етап розвитку етносу. Нація трактується як розширена споріднена група, вища форма етнічної спільноти, що виникла в епоху формування буржуазних відносин і ліквідації націй основі становлення етнічної території та об'єднання людей, що говорять однією мовою, мають спільну культуру, традиції. Усі види «прадавніх» ідентичностей, зв'язків вважаються апріорними, природними, біологічними «данностями»[1]. Тобто національна ідентичність розглядається як «колективне відчуття лояльності», «прив'язаності, що виникає з відчуття природної духовної близькості».

Національну ідентичність– свого роду, конструкт, певний культурний образ, який впливає на національну ідентичність та складається з таких

компонентів: територіальна ідентичність (певна ідентичність щодо своєї території); певний світогляд та ідеологія, що формують образ нації крізь призму певних культурних подій, які мали місце у нашому суспільстві (гордість за свою націю, патріотизм).

У сучасному розумінні формування національної ідентичності опосередковано не етнокультурною подібністю, а практиками громадян. Національна ідентичність розглядається як елемент національної свідомості. Зокрема, національна ідентифікація є одним з елементів та чинників, що зумовлює формування національної ідентичності[40].

Парадигма соціологічного конструктивізму апелює до того, що ідентичність має сконструйований характер. Це явище поєднує як певні об'єктивні чинники, так і суб'єктивні, що впливають на образ ідентичності.

Примордіалісти вважають націю неминучим природним феноменом, який сформувався на засадах спільності походження групи та спільності території. Головною та об'єктивною основою в цьому випадку є так звані «дух нації» і «голос крові». До примордіального підходу, зокрема, належать теорії Й.Фіхте, Й.Гердер, К.Гірц, П. ван дер Берг, Е.Сміт. Цими концепціями («дух нації», «голос крові») послуговувалися для доведення культурної окремішності та аутентичного колективного досвіду. Серед цих наукових векторів найбільш концептуальним є підхід Е. Сміта: «Концепт національної ідентичності можна визначити як підтримування та постійна репродукція патернів цінностей, символів, пам'яті, міфів та традицій, які є складниками спадщини націй, та водночас ідентифікацію особистостей з цією особливою спадщиною и цими цінностями, символами, пам'яттю, міфами та традиціями» [38].

Отож, можна зробити певні висновки щодо національної ідентичності, зокрема виокремити її важливі компоненти:

- знання історії; культури, території, усвідомлення народом своїх певних рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, потреб;

- виокремлення своєї національної ідентичності серед інших;
- мова та культурні чинники впливу.

У нашій науковій розвідці (зокрема у другому розділі) ми фокусуватимемо увагу на особливостях формування національної ідентичності сучасної української молоді. Кожна молода людина соціалізується, тобто набуває певного соціального досвіду. Дієвим механізмом, що забезпечує цей процес, є ідентифікація. Тут варто зауважити, що ідентифікація не означає встановлення абсолютної тотожності індивіда і групи. Вона відбувається за головними ознаками — ідентифікаційними індикаторами.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі проаналізовано особливості тлумачення ідентичності в науковому дискурсі. З'ясовано, що проблематика ідентичності актуалізується у ХХ ст. і стає найбільш затребуваною у цей період часу. Констатовано, що не має єдиного, універсального тлумачення цього поняття; доволі складним є його пояснення в соціогуманітарному дискурсі, де по-різному розставляються акценти у вивченні ідентичності. Суттєвим у цьому контексті є доробок представників психологічної науки, котрі фокусують свою увагу на “Я ідентичності”.

З'ясовано, що ідентичність формується в певному соціальному просторі та акумулює особистісну та соціальну компоненти. Ми можемо ідентифікувати себе з ким завгодно, питання в тому, які ідентичності існують у суспільній свідомості, які ознаки їм притаманні (на підставі чого впізнаються) і як вони співвідносяться з іншими ідентичностями, що існують у соціальній структурі.

Таким чином, підґрунтям національної ідентичності, на нашу думку, є система уявлень, що базуються на певних національних цінностях, традиціях,

світогляді, окреслюють територіальний простір нації, підтримують «почуття причетності до єдиної спільноти».

РОЗДІЛ 2 ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

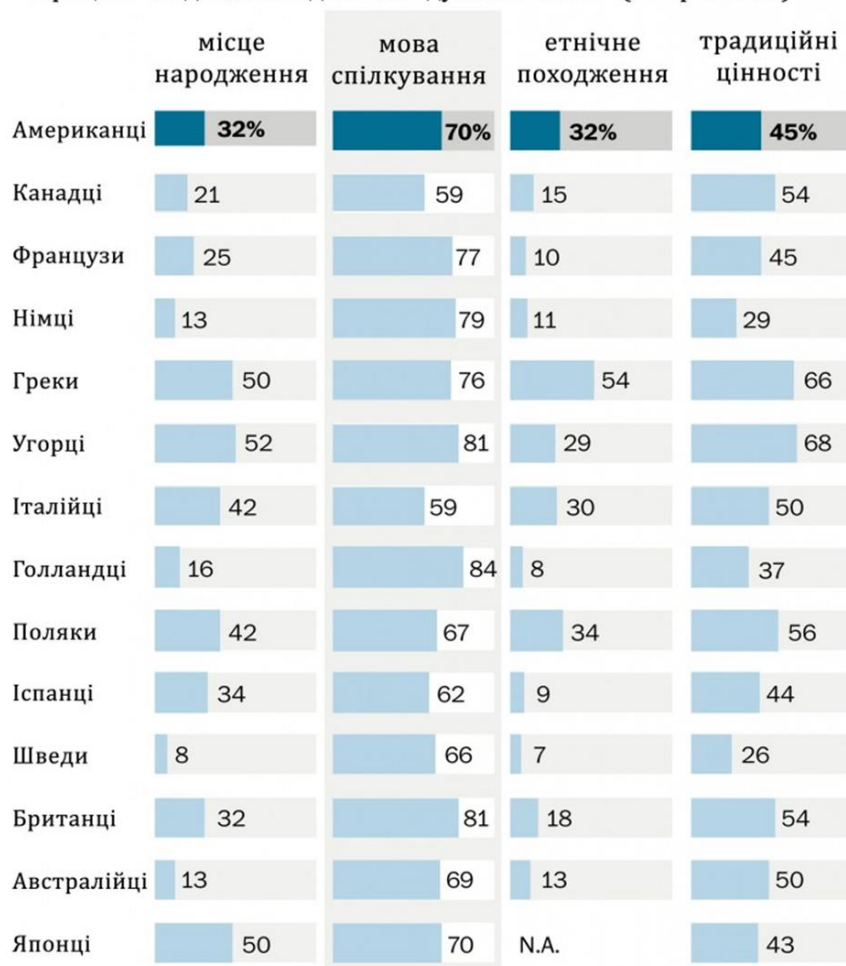
2.1. Зарубіжній та вітчизняний досвід дослідження національної ідентичності

Формування національної ідентичності, як згадувалося раніше, процес доволі складний, пов'язаний з певним історичним контекстом. У реаліях сьогодення на нього накладають відбиток ті події, що пов'язані з повномасштабним вторгненням РФ.

Перш, ніж зосередити свою увагу безпосередньо на особливостях формування національної ідентичності крізь призму уявлень сучасної української молоді, вважаємо за доцільне проаналізувати у цьому контексті зарубіжний досвід. Зокрема, 1 лютого 2017 року, Дослідницький центр П'ю (Pew Research Center) оприлюднив результати своєї розвідки початку 2016 р., що передбачала вивчення національної ідентифікації в 14 різних країнах. Як з'ясувалось, більшість американців не вважають місце народження визначальним у формуванні національної ідентичності. Цей маркер має важливе значення лише для деяких країн, як з'ясувалось в дослідженні Центру П'ю. Також, незважаючи на уявлення про Америку як країну, яка багато говорить про традиційні цінності і Бога, більшість американців не думають, що звичаї і релігія — справді важливі ознаки справжнього американця. Така сама ситуація й в інших країнах, де проводилося дослідження. Опитування показало, що в кожній досліджуваній країні національну ідентичність першочергово визначає мова. Найвищим такий результат був у Нідерландах, де понад 84% населення вважає, що дуже важливо говорити голландською, якщо ви хочете бути справжнім голландцем. У всіх інших країнах більшість опитованих зазначила, що говорити національною мовою «дуже важливо» (див. рис. 2.1.1) [52].

Важливість кожної з указаних ознак для національної ідентичності

Процент людей, які відповіли “дуже важливо” (за країнами)

Source: PewResearchCenter

THE WASHINGTON POST
Переклад: kozubenko.net

[52]

Рисунок 2.1.1. Важливість низки ознак для національної ідентичності

Дослідження Центру П'ю не включало країни, в яких поширено кілька мов — такі, як Індія або Швейцарія. Проте, більшість країн, перерахованих у дослідженні, досить чітко характеризуються своїми мовами, які в багатьох випадках унікальні саме для цих країн. Найбільш очевидні приклади країн, де цього немає, розташовані в Північній Америці — Канада і Сполучені Штати. Канада — це країна з двома національними мовами, й обидві виникли не тут, а в

Європі. Можливо, через це в Канаді один з найнижчих відсотків людей, які думають, що мова «дуже важлива» для національної ідентичності. (Канада також має найвищий відсоток тих, хто думає, що мова «зовсім неважлива» — приблизно 5%). Тут варто зазначити, що Італія, де національність глибоко пов'язана з мовою, має результати, аналогічні канадським. Дані, оприлюднені Центром П'ю, також демонструють той факт, що на уявлення про національну ідентичність впливають політичні вподобання. У США 83% республіканців заявили про важливість англійської мови як визначальної ознаки справжнього американця. Це на 22% вище, ніж у демократів. Подібні розбіжності на ґрунті політичних симпатій американців спостерігаються також у питаннях важливості традиційних цінностей та християнства, хоча і республіканці, і демократи не надають суттєвого значення народженню в Сполучених Штатах [52].

Крім того, дані Pew Research Center показують, що виник великий розрив між поколіннями щодо усвідомлення ними значимості мови як важливого маркера ідентифікації. Це спостерігається в результатах дослідження більшості країн, а в Америці ці розбіжності виражені особливо: тоді як 81% респондентів у віці від 50 років говорять, що мова дуже важлива для національної ідентичності, з цим твердженням погоджуються лише 58 відсотків людей у віці 18-34 років. Ідеї, покладені в основу формування національної ідентичності, дали свій результат. Населення Сполучених Штатів Америки досягнуло неабиякого рівня усвідомлення себе окремою нацією та особливостей свого національного характеру. Про це свідчать погляди, знайдені у працях тих дослідників, які наголошували на американській національності та американському національному характері як на факті, що вже відбувся. Американців почали сприймати нацією з високим рівнем свідомості. [52].

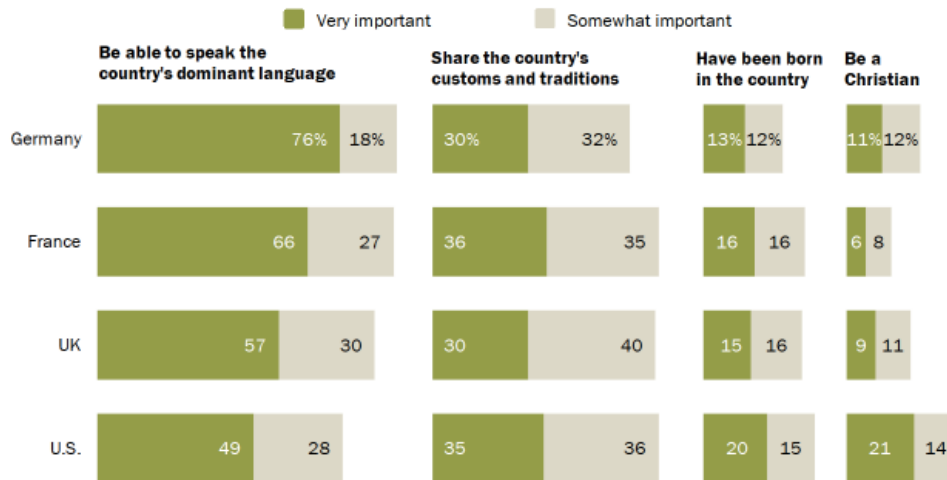
У США національна ідентичність перш за все почалася формуватися крізь призму релігії, вона найбільше допомогла у формуванні ідентичності

американця, також – велика кількість імігрантів, які вносили певні свої корективи у формуванні національної ідентичності. Тому, на нашу думку саме у США доволі цікавий приклад сформованої національної ідентичності найбільше людей відчувають свою приналежність до своєї країни тому треба багато чого цікавого можна запозичити для певних цілей та формуванні національної ідентичності з таких великих країн, як США.

Доволі цікаве опитування пройшло про національну ідентичність у 2020 році де порівняння йшло 4 країн Франції, Німеччини, Великої Британії та США яке проводилось Pew Research Center. В усіх чотирьох опитаних націях більшість вважають, що розмовляти домінуючою мовою їхньої країни та поділяти її звичаї й традиції є важливим аспектом у контексті сприйняття країни. У Німеччині, наприклад, така думка досить поширена 94% вважають, що володіння німецькою є обов'язковим для того, хто ідентифікує себе з німецькою спільнотою. Подібним чином, приблизно дев'ять із десяти у Франції та Великобританії вважають, що володіння державною мовою принаймні певною мірою важливо, а більшість вважають, що це дуже важливо. У США частка тих, хто вважає, що розмовляти англійською необхідно, щоб бути справжнім американцем, дещо нижча, але все ж таки, доволі суттєва (77%) (див. рис 2.1.2) [53].

Most surveyed see speaking the dominant language as critical to belonging

% who say it is *very/somewhat important* for being truly (survey nationality) to ...

Source: Fall 2020 Global Attitudes Survey, Q22a-d.
"Views About National Identity Becoming More Inclusive in U.S., Western Europe"

PEW RESEARCH CENTER

[53]

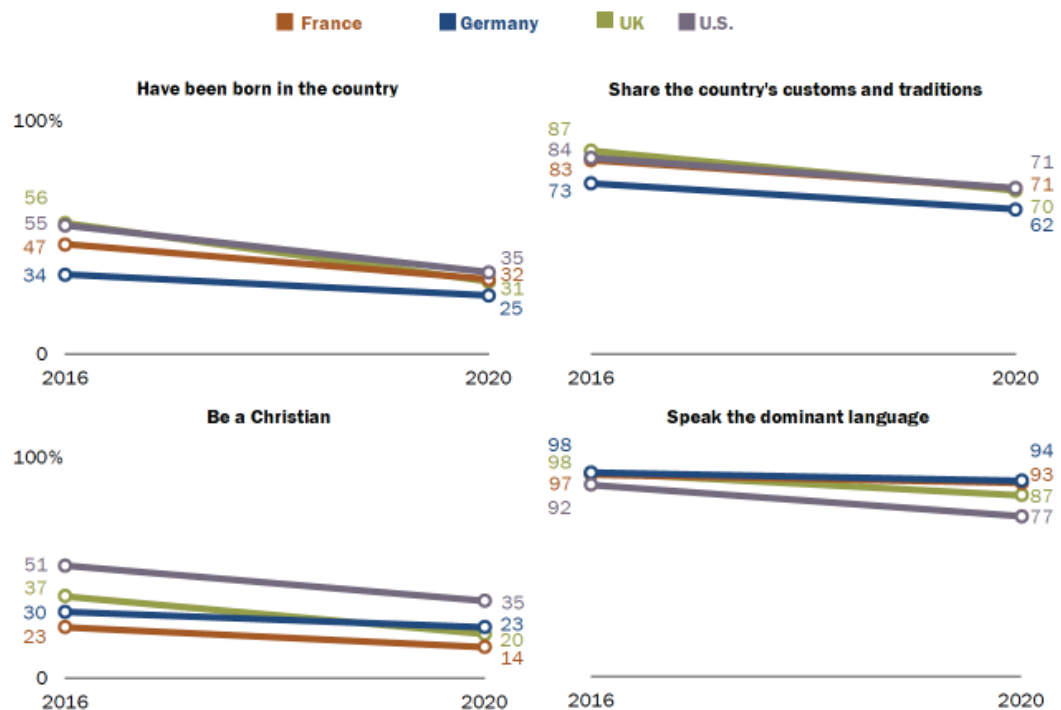
Рисунок 2.1.2 Важливість розмовляти державною мовою

Більшість респондентів розглядають дотримання національних звичаїв як невід’ємну частину національної ідентичності. У Франції, США та Великій Британії приблизно сім із десяти вважають, що ділитися звичаями та традиціями своєї країни є важливою складовою приналежності до нації (бути одним із них). Серед німців поділяти звичаї й традиції країни є принаймні певною мірою важливим. Стосовно таких маркерів, як місце народження чи релігія, то відсоток респондентів, які вважають їх значимими для національної ідентичності, є невисоким. Наприклад, лише чверть опитаних вважають, що для того, щоб бути німцем, важливо народитися в Німеччині. Приблизно третина меншин у Великобританії, Франції та США погоджується. І в більшості країн ще менше вважають, що визнання себе християнином важливо для того, щоб бути частиною їхньої країни. Лише 14% французів вважають це важливим, і приблизно кожен п’ятий британець і німець вважає те саме. Американці, швидше за все, вважають, що важливо бути християнином, 35% говорять про це, у тому числі 21%, які вважають, що це дуже важливо[46].

За останні чотири роки ставлення до приналежності змінилося. У всіх чотирьох країнах люди значно рідше, ніж у 2016 році, вважають, що народитись у своїй країні, мати спільні національні звичаї та бути християнами є важливо. Зокрема, у США та Великій Британії частка тих, хто каже, що для того, щоб бути американцем чи британцем, важливо народитися в країні, впала на 20 і 25 процентних пунктів відповідно. Що стосується мови, то мешканці США та Великої Британії тепер рідше кажуть, що володіння англійською є важливим (зниження на 15 і 11 пунктів у кожній країні відповідно). Проте сьогодні німці та французи приблизно з такою ж імовірністю вважають, що розмовляти офіційними мовами своїх країн для того, щоб бути справжніми німцями чи французами, як і в 2016 році (див.рис.2.1.3) [53].

Criteria for national belonging have become less strict for many, particularly Britons and Americans

% who say it is *very/somewhat important* for being truly (survey nationality) to ...

Source: Fall 2020 Global Attitudes Survey. Q22a-d.
 "Views About National Identity Becoming More Inclusive in U.S., Western Europe"

PEW RESEARCH CENTER

[53]

Рисунок 2.1.3. Важливість розмовляти державною офіційною мовою

Сутність «британської ідентичності» також останнім часом перебуває у центрі уваги політиків та громадян Великобританії. Деякі дослідники говорять про формування у великих містах «культури гуртожитку», в надрах якої расові та етнічні відмінності втрачають роль найважливішого чинника соціального розмежування. У цій країні найшвидшими темпами, порівняно з усіма етнічними групами, зростає чисельність громадян змішаної расової належності. У школах Лондона спілкуються на тридцяти мовах, а у великих британських містах — більш, як на ста. При цьому, як свідчать дані опитувань, більшість британців вважають, що таке розмаїття зробило країну більш привабливим місцем для проживання. В такому етнічно однорідному оточенні хотіла б жити лише четверть населення [51].

Розглянемо також цікавий приклад країни Австралії сьогодні близько 47% австралійців народилося закордоном або мають принаймні одного з батьків, народженого закордоном. Населення розмовляє багатьма мовами, є поєднанням англо-кельтської більшості та меншин, зокрема аборигенів і жителів островів та британців, європейців, новозеландців, азіатів, африканців та інших іммігрантів. Приклад Австралії є унікальним і, водночас, за окремими аспектами, цікавий для українських реалій, оскільки ідею про те, що національну ідентичність варто запропонувати всім членам багатокультурного суспільства як спільну ідентичність, в основі якої лежить почуття приналежності, можна впровадити і в Україні[54].

Також доволі цікавим виокремити приклад Сінгапуру – країни, що демонструє найшвидший розвиток не лише в азіатському регіоні, а й світі загалом. Етнічний склад населення представлений китайцями, малайцями та індусами, тому однією з причин успіху стала політика формування спільної політичної ідентичності на фоні спільних політичних інститутів та паралельного співіснування етнокультурних традицій національних груп. Дієвим засобом міжкультурної комунікації була англійська мова, на поширення якої фокусувалася увага. Як результат – економічне зростання,

розвиток соціальної сфери, а відтак, консолідація молодшої нації «згуртованих людей, які пристосовуються до різних обставин і здатні робити це краще і дешевше, ніж сусіди» [19].

Тобто основою формування національної ідентичності став економічний успіх. Цікавим є факт позитивного впливу такої ідентичності – кожен окремо говорить різними мовами, але все рівно ідентифікує себе саме з країною, де живе та працює. Тобто ідентифікація зумовлюється усвідомленням свого місця в соціумі, своїм соціальним становищем.

У контексті досліджуваної нами проблематики доцільно згадати й про європейську ідентичність, тобто ідентичність, пов'язану з приналежністю до ЄС. Європейську ідентичність — особливий різновид колективної ідентичності, що виникає на рівні Європейського Союзу — наднаціонального інтеграційного об'єднання. У цьому сенсі важливою є проблема співіснування різних видів колективних ідентичностей у межах однієї спільноти. Зокрема, актуальним є питання про те, чи не конфліктує «наднаціональна» європейська ідентичність національними ідентичностями, притаманними окремим країнам - членам ЄС. У науковому дискурсі простежуються спроби побудови теоретичних конструкцій колективної ідентичності, серед яких вирізняють::

- «культурну», (тлумачить ідентичність як наслідок дії етнокультурних факторів, що формуються впродовж тривалого історичного процесу, зокрема таких, як спільна історична спадщина, спільна релігія, спільна мова);
- «інструментальну» (ідентичність розглядається як результат економічного чи політичного розрахунку, що базується на власних інтересах);
- «громадянську» («civic») (розглядає ідентичність як сутність, що заснована на домовленостях (конвенціях) щодо норм політичного співіснування) [50].

Це свідчить про формування певної ідентифікації з тими устроями, звичаїми, що є у кожній країні ЄС. Йдеться про новий феномен який формується на основі спільної ідеї.

Окреслена теоретична модель уможлиблює розуміння співіснування різних національних ідентичностей у межах однієї спільноти. Спільна європейська ідентичність, яка формується у країнах ЄС, є сумісною з національними ідентичностями держав - членів Євросоюзу. Цей факт зумовлений «інструментальним» характером європейської ідентичності, що акумулює низку національних.

В українському контексті проблема співвідношення європейської ідентичності з національною набуває дещо іншого вигляду. На відміну від низки країн, що мають тривалу історію державного суверенітету, формування національної ідентичності в Україні досі перебуває у стадії становлення. Відтак проблема полягає не стільки в тому, щоб поєднати наявну українську національну ідентичність з новою європейською ідентичністю, а щоби вибудувати обидва ці типи ідентичності [50]

Стосовно етнічної композиції України, то вона змінювалася не на користь української нації. За даними міграційної статистики, в 60–70-ті рр. ХХ ст. Україна внаслідок міграції втратила 680 тис. українців, одночасно в Україну прибуло 940 тис. осіб інших національностей. За 30 років (1959–1989 рр.) абсолютна чисельність росіян в Україні виросла на 60% (1,5 млн. осіб). Їх територіальне розміщення характеризувалося неоднорідністю. Найбільше їх проживало у Донецько-Придніпровському районі, а також у двох областях Південного регіону (Кримській та Одеській) Крим і Донбас мали найменшу питому вагу українського населення. Історично зумовлені «націоналізація» Заходу та «інтернаціоналізація» Сходу — найбільш впливові й настільки ж різні тенденції, що сформували у населення України особливості національної ментальності, посилили диференціацію в рамках єдиного географічного простору. Це, своєю чергою, зумовило комплекс соціально-економічних та

політичних відмінностей. У контексті української історії «схід» репрезентує також північ і південь, оскільки стосовно Буковини і Галичини у фізичному просторі вони розташовані «далі на схід».[42].

Як бачимо, населення України русифіковувалося або повністю було переселено на інші території. Саме у XVIII-XX ст. Україна втратила найбільше громадян своєї держави. Звичайно, на це суттєвий вплив мала низка чинників, зокрема голодомор, війни та інші. На наші землі було переселено дуже багато різних народностей. З огляду на це, можемо констатувати, що проблема національної ідентичності актуальна саме там, оскільки більшість із тих, хто залишився, русифікувалися і поступово сформували іншу ідентичність, а саме російську, що й зумовило проблему у сучасній Україні.

Відмінності простежуються і в системі ціннісних орієнтацій населення Заходу, Сходу і Центру України, і в критеріях регіональної національної ідентичності, в основі якої, як вже зазначалося, не лише спільність походження, а й мова, традиції [55].

Найбільше російськомовних українців та росіян спостерігалось у Східній частині України. Після початку повномасштабної війни ситуація змінилася більшість розпочали перехід з російської на українську мову та більш детальне вивчення її, серед цього це курси української мови, збільшення українського контенту в усіх сферах життя тому саме зараз сталися переломні моменти, які зміни життя багатьох українців. Відкритим залишається питання, чому держава не займалася тим, щоб населення на цих територіях українізувалось; якою була державна політика щодо цієї ситуації раніше та чому українська мова майже повністю була витіснена з простору лише після прийняття закону про українську мову ситуація почала змінюватися на краще? Ситуація, що склалася, потребувала певної реакції з боку владних інституцій, але, на жаль, влада не зробила те, що могла б зробити. Це згодом вилилося у великі жертви для України позитивом є те, що з початком війни частина населення цієї території почала демонструвати проукраїнські практики,

виводити російську мову зі свого лексикону. Співвідношення мовно-етнічних груп у регіональному розрізі представлено в табл 1.2.3

Таблиця 1.2.3.

Співвідношення мовно-етнічних груп по регіонах, у %

Мовно-етнічні групи	Захід	Захід Центру	Схід Центру	Південь	Схід	Загалом дорослі
Україномовні українці	91,7	59,3	30,8	5,3	3,6	38,5
Суржикомовні українці	1,5	13,0	20,6	11,3	8,3	10,7
Російськомовні українці	1,3	17,2	33,5	40,0	48,6	28,0
Російськомовні росіяни	1,5	5,8	11,1	31,3	34,3	16,9
Інші	4,0	4,7	4,0	12,2	5,4	6,0

Джерело: [55]

Як свідчать вище наведені результати досліджень, на національну ідентичність суттєво впливає історичне минуле регіонів, що різняться. Як відомо, Захід більшість свого існування був під владою Австрії та Польщі, Схід майже постійно – під владою Росії.

Низка досліджень, проведених Центром Разумкова 2015-2017 рр, виявили певні кореляції між різними аспектами ідентичності – мовної, культурної,

національної, громадянської. Зокрема, такі чинники, як українська національність, українська мова як рідна, належність до української культурної традиції помітно впливали на оцінки респондентами рівня патріотизму, сприйняття України як Батьківщини, усвідомлення статусу мов та перспектив культурних і національних традицій, підтримку територіальної цілісності України та вибір її геополітичного вектора розвитку.

З метою ґрунтовного аналізу особливостей ідентичності різних суспільних груп, зумовлених відмінностями їх мовної та національної ідентифікації, респондентів розмежували на кілька груп. Зокрема виокремлено: три групи на основі відмінностей мовної ідентичності (україномовні, двомовні, російськомовні респонденти) та ще дві групи за національною самоідентифікацією (українці і росіяни). Порівнюючи між собою групи у кожній із виокремлених категорій, можемо проаналізувати спільні риси та наявні відмінності [56].

Спробуємо детальніше зупинитися на деяких головних аспектах дослідження національної ідентичності. Оскільки мова є одним із значимих маркерів національної ідентичності, то вважаємо за доцільне аналіз даної проблематики розпочати з мовного аспекту.

Українську мову вважають рідною 95% україномовних, 40% двомовних, 9% російськомовних респондентів. Російська мова є рідною лише для 1% україномовних, 7% двомовних і 55% російськомовних респондентів. Обидві мови вважають рідними рівною мірою 4% україномовних громадян, 51% двомовних і 32% російськомовних. Стосовно спілкування за межами дому, то воно в основному відбувається рідною мовою, про що свідчать результати дослідження. Так 89% україномовних респондентів спілкуються українською або переважно українською мовою, а 87% російськомовних – російською або переважно російською. Серед двомовних громадян є доволі високий відсоток тих, хто спілкуються іноді російською, іноді українською мовами (86%). У середовищі україномовних громадян спілкування

українською мовою в колі друзів і колег є більш престижним (так вважають 77% україномовних). Цілком зрозумілим є й те, що 57% російськомовних респондентів відзначають більшу престижність російської мови. Доволі високим є відсоток двомовних громадян (53%), для яких мова спілкування не має суттєвого значення. Такої ж думки притримується й третина російськомовних (33%) і 15% україномовних [56].

Як бачимо, результати досліджень, проведених Центром Разумкова дають підстави констатувати, що відсоток тих хто вважає українську мову рідною доволі великий, але ми також спостерігаємо ту ситуацію коли значення має середовище спілкування. Як свідчать результати дослідження, респонденти зазначають, що у середовищі україномовних громадян престижною є саме українська мова. Така ж ситуація характерна й для російськомовних. Це дає підстави твердити про те, що середовище перебування є суттєвим чинником самоідентифікації.

Культурна ідентичність є також доволі важливим фактором серед україномовних респондентів до української культурної традиції себе відносять 86% громадян, до загальноєвропейської – 6%, до радянської – 4%, що дає нам думку аналізу, для більшості респондентів культура є важливою та допомагає формувати національну ідентичність Російськомовні та двомовні респонденти вважають українців і росіян ближчими між собою, ніж українців з різних регіонів країни. Україномовні громадяни частіше відчують себе європейцями (34% відповідей “так” і “скоріше так”), аніж двомовні (27%) та російськомовні (21%). Причини, що не дозволяють себе відчувати європейцями, є подібними в усіх групах. Проте для російськомовних дещо більше значення мають “неєвропейська свідомість”, мовні бар’єри. Стосовно приналежності до української нації, то відсоток тих, хто вважає себе українцями є доволі високим серед представників виокремлених груп. Зокрема українцями за національністю себе вважають 97% україномовних, 89% двомовних і 66% російськомовних громадян. Росіянами себе вважають

27% російськомовних громадян та 7% двомовних. Розуміння нації, що ґрунтуються на етнічній ознаці, поділяють приблизно однакові частки серед усіх груп – 19-20%. [56].

Оптимізм також вселяє той факт, що в усіх виокремлених групах абсолютна більшість респондентів не бажають виходу своєї області зі складу України. Звісно, є й мізерний відсоток тих, кому це імпонує. Вихід своєї області зі складу України та створення незалежної держави або її приєднання до іншої держави підтримали 4-7% російськомовних, в інших групах таких осіб – ще менше. Проте 15-16% російськомовних громадян не мали однозначної відповіді на ці питання. Серед російськомовних громадян помітною є частка тих, хто хотів би, щоб їх область залишилася у складі України на правах автономії (з власним урядом і парламентом) – 14%. Серед двомовних громадян таких респондентів 9%, серед україномовних – 4%. У всіх трьох групах більшість громадян (від 62% україномовних до 55% російськомовних) підтримують збереження областей у складі України з розширенням прав і повноважень місцевого самоврядування. Лише серед україномовних громадян відносна більшість (47%) погоджуються залишити наявний статус областей і повноваження місцевого самоврядування [56].

Результати досліджень, проведених Центром Разумкова у 2015-2017 рр свідчать про те, що мовний чинник суттєво впливає на різні аспекти ідентичності громадян України. Йдеться про патріотизм, підтримку незалежності України, готовність до її захисту, гордість за її досягнення, сприйняття державних символів як значимих національних цінностей. Так, чинник використання української мови поєднується з вищим рівнем загальнонаціональної ідентичності, патріотизму, підтримки її незалежності та готовності до захисту своєї країни, необхідністю пишатися її досягненнями та оцінкою таких досягнень, ціннісного ставлення до державних символів. Україномовні респонденти більшою мірою є прихильниками демократії, їх більшість поділяє цілі та цінності Майдану. Серед російськомовних громадян

лише третина засвідчують вільне володіння українською мовою, тоді як серед двомовних респондентів таких 59%. Україномовні громадяни частіше відчують себе європейцями, ніж представники інших груп. Для всіх груп головною перешкодою для цього є матеріальні чинники, але для російськомовних також частіше – культурні відмінності. Ознака використання російської мови поєднується з очевидним послабленням прихильності до західного вектору зовнішньої політики та посиленням проросійських орієнтацій. Навіть в умовах війни, майже половина російськомовних громадян засвідчують позитивне або нейтральне ставлення до органів влади [56].

У 2016 р. Центром Разумкова проведено фокус-групове дослідження різних регіонів України, метою якого було дослідження національної ідентичності жителі Півдня України (окрім Криму), на думку частини учасників фокус-груп, не мають суттєвих відмінностей від мешканців Центральної України. Регіональні відмінності найбільше простежувалися у векторі “схід – захід” України.. На своїй окремішності, відмінності від мешканців решти регіонів країни (і в т.ч. – західного) наголошували учасники фокус-груп із Закарпаття. Мешканці всіх регіонів, окрім Донеччини, вказували на швидше негативне сприйняття жителів Сходу – через низький рівень культури, сконцентрованість злочинних елементів, бідність і певну депресивність природи, архітектури тощо. До Сходу, разом із Донбасом, або Донецьком відносять Харківську, Запорізьку та Дніпропетровську області. Захід України вони сприймають як територію, де, “немає промисловості”, “люди не працюють, а балакають”, де панує “тотальний розслабон”, а більшість працює за кордоном, а відтак не сплачує податків в Україні. [55].

Опитування, проведене Центром Разумкова у 2017 р. показує, що 74% відчують свою приналежність до певної національності (рис. 2.1.4). З інфографіки бачимо, найбільше таких саме на Заході, найменше на Донбасі, тобто Донбас не має чіткої позиції стосовно своєї ідентифікації.

Рис 2.1.4 Відчуття приналежності до певної національності, у %

[57].

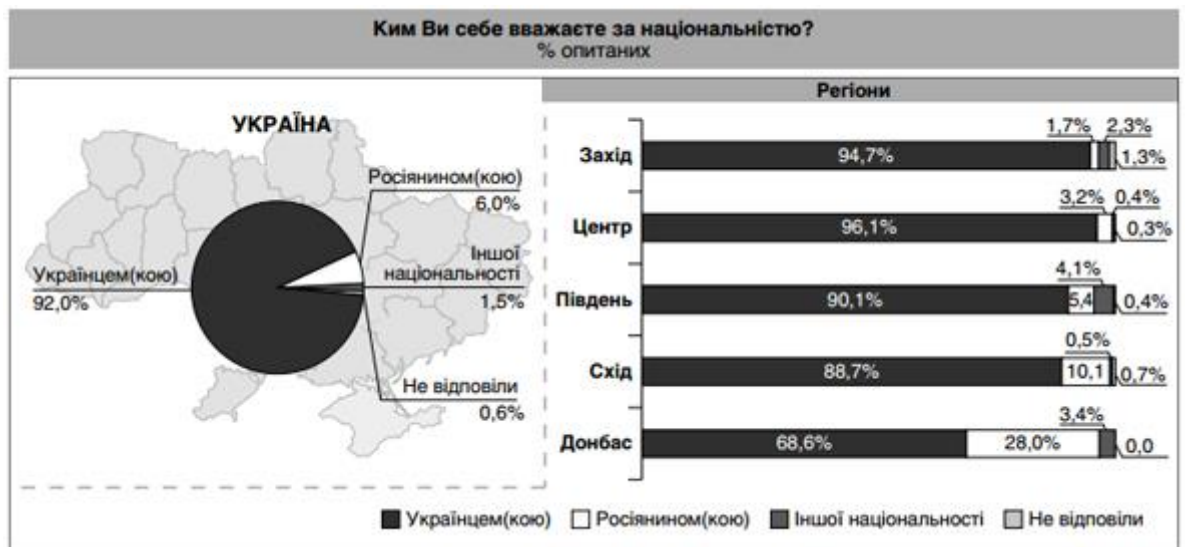

Рис. 2.1.5 Ким ви себе вважаєте за національністю у % [57]

Доктор філософських наук Є. Бистрицький, коментуючи підсумки вище зазначеного дослідження нагадав про дві філософські течії в теорії ідентичності – ліберальну та комунітарну. На його думку, робота Центру Разумкова «намацує» громадянсько-політичну ідентичність українців. Однак, як зазначає Бистрицький, ця політична ідентичність конфліктує з етнічною.

«Для України проблема ідентичності залишається напруженою і проблематичною, тому що дві ідентичності, які існують у будь-якому суспільстві – політична, громадянсько-політична ідентичність (civic identity) та етнічна "айдентіті" – мають між собою складні стосунки». Є.Бистрицький зауважив, що ці складні стосунки між двома ідентичностями слугують підґрунтям низки конфліктних ситуацій. На його думку, доцільним є ґрунтовне вивчення точок перетину політичної й етнічної ідентичностей [58].

За результатами спільного дослідження, зреалізованого Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), Соціологічною групою «Рейтинг», Центром соціальних і маркетингових досліджень (СОЦІС), в березні 2017 р., частка громадян України, які декларують свою українську національну ідентичність, становила 90,6%. Ця цифра є доволі високою та вселяє оптимізм. Разом із тим варто зауважити й інший аспект. Попри те, що гібридна війна Росії проти України не лише посприяла політичній консолідації української нації, а водночас загострила ті глибокі цивілізаційні, ідентичнісні й ціннісні поділи, які й уможливили для Росії порівняно легку анексію Криму, окупацію частини Донбасу та інфікування значної частини громадян України антиукраїнською пропагандою. Як свідчать результати вищезгаданого дослідження, навіть у такій складній для України ситуації, російська держава залишалася «близькою» для 54% опитаних (у тому числі для 20% – «дуже близькою»); російська культура – «близькою» або «дуже близькою» для 66% респондентів[57].

У 2017 році було проведений круглий стіл де проводився аналіз проведений Центром Разумкова Ідентичність громадян України: Ціннісно-Орієнтаційний аспект мовна ідентичність 92% опитаних вважають себе етнічними українцями, 6% – етнічними росіянами, 1,5% віднесли себе до інших етносів. Спостерігається тенденція зростання частки респондентів, які ідентифікують себе як етнічних українців, із зниженням віку опитаних (від 87% серед тих, кому 60 і більше років, до 96% серед тих, кому від 18 до 29

років) і зниження частки етнічних росіян (з 10% до 3%). Також у дослідженні зверталась увага на проблеми біетнічності та множинної етнічності як одного з аспектів формування етнічної ідентичності⁸. 74% опитаних в Україні відчують свою належність лише до однієї національності, 12% – одразу до двох або кількох національностей, 6% – не відчують належності до жодної національності, 8% – не визначилися. Понад дві третини (68%) респондентів вважають рідною мовою українську, 14% – російську, 17% – і українську, і російську однаковою мірою, 0,7% – інші мови. Удома 56% респондентів винятково або переважно розмовляють українською мовою, 23% – винятково або переважно російською мовою, 21% приблизно рівною мірою обома мовами, 0,4% – іншими мовами. У Західному регіоні розмовляють вдома українською мовою 92% опитаних, у Центральному – 68%, у Південному – 33%, Східному – 18%, на Донбасі – 6%. [57].

Щодо громадянської ідентичності 95% опитаних абсолютно або скоріше згодні з судженням “Я вважаю себе громадянином України” в інших порівнюваних країнах також переважна більшість абсолютно або скоріше згодні з судженням “Я вважаю себе громадянином своєї країни” (від 86% у Німеччині до 97% у Польщі), однак в Україні вищою, ніж в інших країнах, частка тих, хто пишається тим, що він є громадянином своєї країни, в Україні – приблизно на тому ж рівні, що і в Німеччині (відповідно, 68% і 70%). В Україні більше, порівняно з іншими країнами, тих, хто громадянством не пишається (30%, в інших країнах – від 4% у Польщі до 19% у Росії). Серед етнічних українців пишаються тим, що є громадянами України, – 70%, серед етнічних росіян – лише 42%. Серед тих, хто вдома спілкується переважно українською мовою – 79%, російською мовою – 55%, обома мовами рівною мірою – 56%. [57].

Рис 2.1.6 Особливості ідентичності окремих мовних і національних груп [59].

Перспективи формування стійкої загальнонаціональної української ідентичності громадян визначальним чином залежать від взаємостосунків двох найбільших етносів України, які визначають соціокультурний образ України: титульного – українців та етнічних росіян або тих, хто себе такими вважає. Небезпека конкуренції на теренах України української та російської ідентичностей полягає у тому, що остання, на відміну від проєвропейської, здатна замінити українську національну ідентичність, бо механізми її конструювання формують ілюзію «нерозрізнення» цих ідентичностей через спільний багатовіковий спосіб буття, спільні життєві практики у побуті, освіті, охороні здоров'я, кар'єрному зростанні, віруваннях тощо. Феномен цього нерозрізнення вдало використовує кремлівська пропаганда у гібридній війні РФ проти України. Враховуючи потужний потенціал впливу (як політико-економічний, так і суто військовий), найбільшим потенційним ризиком для української національної ідентичності є масштабна підтримка сепаратистських рухів в Україні з боку Російської Федерації [60]

На жаль, в українському суспільстві практично не було системи культурного розпізнавання «свій – чужий», чимало українців не бачили до

початку війни різниці між українцем та росіянином на що й робив ставку Кремль з початку 2014 року, попри це у нього не вдалося те, що він планував у період намагань створити так звану «Новоросію» ця особливість уможлиблювала продукування пропагандистсько-політичних проектів на кшталт «одного народу», «братського союзу», «єдиного простору» тощо. На недопущення усвідомлення об'єктивного існування міжкультурної демаркаційної лінії між російським та українським. Ставлення більшості українців до російської ідентичності на теренах України можна визначити як «ідентичності відторгнення», сформульованої свого часу Л. Кучмою – «Україна – не Росія». Ця несумісність існувала задовго до початку російсько-української війни, яка лише оголила її. Більш того, «ідентичність відторгнення» сьогодні ще не вичерпала свого потенціалу. Вичерпання цього потенціалу залежить, у першу чергу, від формування ефективного інструментарію протидії медійним практикам «русского міра». Етап відторгнення російської ідентичності має завершитись із настанням періоду формування нової якості ідентичності громадян України – консолідації суспільства навколо «проекту майбутнього».[60]

Не можна не згадати й про глобалізаційні виклики для української нації та її ідентичності. Курс інтеграції України у світовий економічний та культурний процес на основі глобальних практик не завжди сприяє збереженню та розвитку української національної культури та стабільності суспільства. Брак ефективних організаційно-правових, адміністративних механізмів, а також належної державної фінансової, інформаційної підтримки національної культури призвів до поширення явищ культурної уніфікації, поступової втрати зв'язку духовних підвалин суспільного життя, сучасної культури з національно-культурними цінностями та традиціями. Це саме стосується інституціональної та світоглядної протидії поширенню популістських практик як простого способу розв'язання складних проблем суспільного розвитку. Проте війна росії проти України не лише посприяла

політичній консолідації української нації, а й загострила та унаочнила ті глибокі цивілізаційні, ідентичнісні й ціннісні поділи, які в Україні завжди існували і які, власне, й уможливили для Росії порівняно легку анексію Криму, окупацію частини Донбасу та інфікування значної частини громадян України антиукраїнською пропагандою. Навіть в умовах неоголошеної війни з РФ, у жовтні 2019 року, 35% опитаних українців вважають, що російські медіа дають альтернативну точку зору, 22% вважають російські ЗМІ цікавими, а для 21% респондентів – це можливість отримати новини на російською мовою. Також 4% опитаних вважають російські медіа більш правдивими і незалежними. Це є свідченням того, що в українському суспільстві російські пропагандистські міфи не зазнали остаточної поразки й надалі впливають на суспільство. Тобто є підстави говорити про певну кризу національної ідентичності в Україні. Криза ідентичності в Україні прослідковується у таких вимірах: українська громадянська – етнічна ідентичність; національна – регіональна ідентичність; мовні протиріччя; конфесійні особливості населення; різні соціально економічні пріоритети громадян тощо[60].

Так ситуація з початком війни змінилася, але ситуація і надалі складна тобто ситуація можливо стабілізувалася, але остаточно говорити про це не варто, оскільки є багато інших факторів, які негативно впливають на свідомість українців, на формування їхньої національної ідентичності.

Процес формування національної ідентичності дуже складний, який пройти за декілька років неможливо, але кожна держава повинна сприяти своїм громадянам у формуванні ідентичності. Війна також впливає на наш стан та на формування ідентифікації серед з Україною, що нам допомагає перемагати у цій війна як на інформаційному так і на військовому фронті формування національної ідентичності процес дуже тривалий, бо впливає також наша приналежність до інших країн і це потребує десятки років, щоб в нас було сформовано певний клас ідентичності людей не тільки до країни, а й до того регіону у якому вони живуть, лише тоді ми зможемо говорити про

велику та успішну Україну. Тому, на цьому етапі дуже важливим є закінчення війни і мир в Україні і тоді ми зможемо говорити про стійкий процес формування національної ідентичності.

Проблематика ідентичності перебувала у фокусі дослідницької уваги Соціологічної агенції Рейтинг. Зокрема у серпні 2022 р. проведено Сімнадцяте загальнонаціональне опитування «Ідентичність. Патріотизм. Цінності» (17-18 серпня), що передбачало комплексне дослідження різних маркерів патріотизму українців, зокрема й національної ідентичності.

Спробуємо проаналізувати окремі показники та результати та порівняти їх із попередніми роками (до повномасштабної війни та в період війни). Аналізуючи відповіді респондентів на запитання «Які емоції Ви відчуваєте, думаючи про Україну?», простежуємо зростання гордості з 34,0% - у 2021 р. до 75,0% - у 2022 р. (більше, ніж удвічі). Це свідчить про підвищення національного світогляду.

Не менш важливим було питання, що стосувалося проголошення незалежності України, та передбачало з'ясування їхніх намірів щодо цього. Питання звучало таким чином: «Як би стояв такий вибір чи підтримали б ви проголошення Незалежності України сьогодні?» У цьому контексті, на нашу думку, доцільно порівняти міркування респондентів у 2012 та у 2022 р., тобто які зміни відбулися за 10 років і чи відбулися загалом. Так, у 2012 р. лише близько 62% готові були підтримати проголошення Незалежності та більше чверті (26%) – не підтримало б. Натомість, у 2022 р. спостерігаємо доволі кардинальні зміни: абсолютна більшість (97%) дали позитивну відповідь на це питання і лише 3 % – негативну. Тобто за 10 років сталися суттєві зміни, Думка щодо цього питання змінилася в позитивну сторону. На це, ймовірно, вплинула низка подій, серед них і Майдан, і Війна й інші глобалізаційні процеси як в Україні так і світі загалом.

Національна ідентичність, у широкому сенсі, – відчуття колективної належності до конкретної спільноти, її культури, само ідентифікація з певною

нацією тощо. Респондентам пропонувалося ідентифікувати себе за шкалою від 0 (зовсім не відчуваю) до 10 (повністю відчуваю). Тішить, що більшість опитаних за шкалою 9,5 відчувають свою ідентифікацію з громадянином України. З європейцем та радянською людиною себе ідентифікують 5,9 та 1,5 відповідно.

Мова, як вже зазначалося, – важливий чинник формування національної ідентичності. Мовний аспект має своє відображення у низці запитань. Спробуємо також вдатися до порівняння. Обираємо 2014 р. та 2022 р. Так, до початку війни 43% респондентів спілкувалися вдома українською та 33% російською мовою. Ці показники не надто різняться. Проте, у 2022 р. вони змінилися в позитивний бік, і вже 51% опитаних спілкується українською. Щодо російської мови, то цей показник впав до 13%. Це дає підстави констатувати, що значна частка респондентів усвідомила доцільність спілкування українською. У подальшому ця тенденція теж буде простежуватися.

Щодо запитання «Яка мова для вас рідна?», то у 2014 році для 67% опитаних рідною була українська, для третини (33%) рідною була саме російська. Натомість у 2022 р. рідною є українська для 76%, а російську вважають рідною 19%.

Питання співіснування української та російської мов в Україні – доволі складне та зумовлювало багато дискусій. У 2014 році близько половини опитаних (47%) схилилися до думки, що українська мова повинна бути єдиною державною. У 2022 р. цей відсоток зріс майже вдвічі (86 %).

Продовжують наш аналіз особливості «споживання» російського контенту. Загалом це також доволі важливий чинник, і з початку повномасштабного вторгнення він, на нашу думку, має підстави для змін. Зокрема, до повномасштабної війни 18% опитаних часто переглядали російські серіали, в той же час лише 23% не переглядали жодного разу після початку повномасштабного вторгнення. Лише 1% шанувальників російських

серіалів і часто їх переглядає. Як свідчать результати досліджень, повномасштабна війна внесла свої корективи у споживання російського контенту і, як наслідок, відмова від нього.

Щодо прослуховування російської музики, то до війни близько 27% респондентів часто слухали, не слухали взагалі лише 11% опитаних.

Показники суттєво змінюються у за останні 6 місяців лише 6 % часто слухають російських виконавців в той же час перестали зовсім слухати 53%. Відмова від російського контенту також заслуга переходу на український контент (нові пісні, фільми українською, забезпечення повного функціонування української мови у всіх суспільних сферах). Така ситуація зумовлює певні позитивні аспекти. Йдеться про те, що перехід на слухання своїх якісних та нових українських виконавців стає поштовхом до відмови від російського контенту, який у свій час також негативно впливав на свідомість українців.

Узагальнюючи вище викладене, доцільно зазначити, що ідентичність – це не лише самоідентифікація з певною групою, з її основними маркерами, це також формування відповідного світогляду, вибір певної ідеології.

2.2. Особливості формування національної ідентичності сучасної української молоді: регіональний вимір

Метою авторського дослідження є з'ясування особливостей формування національної ідентичності сучасної молоді Львова. Досягнення мети дослідження спробуємо реалізувати шляхом розв'язання низки завдань, задекларованих у програмі дослідження, що представлена в Додатку. Об'єктом нашого дослідження була молодь віком від 18 до 35 рр.

Дослідження проводилося з використанням кількісних методів опитування, зокрема анкетування. Була створена анкета у гугл-формі, що уможливило отримати відповіді від 300 респондентів віком від 18 до 35 років, які проживають у Львові.

Процес дослідження тривав у 2 етапи, серед яких: конструювання інструментарію та безпосередньо процес опитування.

Більше детально особливості дослідження розглянемо проаналізувавши його результати.

Спочатку окреслимо соціально-демографічні характеристики наших респондентів. Основні індикатори та їх відсоткове співвідношення представлено у таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1.

Основні соціально-демографічні характеристики респондентів (у %)

Стать		Вік		Освіта	
Чоловіча	42,7	18-25 р	62,0	Середня	14,7
Жіноча	57,3	26-35 р	38,0	Неповна вища	49,3
				Вища	36,0

Аналізуючи відсоткове співвідношення наших респондентів у гендерному розрізі, варто зазначити, що більшість із них – представники жіночої статі. Деяко менший відсоток складають представники протилежної статі (див. табл. 2.2.1).

Щодо вікової приналежності респондентів, ми вважали за доцільне розмежувати їх на дві групи. Як бачимо з табл. 2.2.1., більшість становить молодь віком від 18 до 25 рр., а саме 62%. Це найбільш активна частина молоді, яка в певній мірі цікавиться інформацією або навчається, що також доволі важливо під час теперішніх подій. Решта, 38% опитаних належить до другої вікової категорії.

Освітній рівень наших респондентів є доволі високим (див. табл. 2.2.1), оскільки 85,3% мають вищу або неповну вищу освіту (перебувають у в процесі здобуття вищої освіти).

Розподіл респондентів за сферою зайнятості відображено в таблиці 2.2.2. Як бачимо, в складний час простежується доволі великий відсоток безробітних (майже третина опитаних). Така ситуація, на нашу думку, здебільшого зумовлена військовими подіями в Україні, що впливають на стан справ у всіх сферах суспільного життя. Не винятком є й сфера зайнятості.

Таблиця 2.2.2.

Розподіл респондентів за сферою зайнятості у %

Працюю	23,3
Безробітній	31
Навчаюсь (не працюю)	19
Навчаюсь (працюю)	26,7

Оскільки суттєвим маркером національної ідентичності є мова, то спробуємо проаналізувати мовний аспект у нашому дослідженні. Зокрема зазначимо, що серед наших респондентів - лєвова частка тих осіб, для яких українська мова є рідною (84,0%). Для 10,3% респондентів рідною є російська мова. Не значний відсоток склали ті, для кого рідною біла інша мова (табл. 2.2.3).

Таблиця 2.2.3

Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети

«Яка з цих мов для вас є рідною?» у %

Українська	84
Російська	10,3
Польська	4
Інша	0,7

Відповіді респондентів на запитання анкети щодо мови спілкування вдома унаочнені у таблиці 2.2.4.

Таблиця 2.2.4.

Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети

«Якою мовою ви спілкуєтесь вдома? у %»

Виключно українською	57,7
Українською та російською	29,3
Російською	12,7
Іншою	0,3

Для більшості респондентів рідною є саме українська мова. Цілком закономірно, що вона також є превалюючою в побутовому спілкуванні, про що свідчать результати дослідження. Також більшість респондентів (52,3%) за межами дому теж спілкуються виключно українською, частково - 26,7%, а решта розділилися. Зокрема 13,3 % респондентів - частково російською та 7,7 % - виключно російською.

У процесі дослідження для нас важливо було з'ясувати думку респондентів стосовно співіснування в нашій країні української та російської мови. На запитання анкети: «Як повинні співіснувати українська та російська мови?», більшість відповіли, що українська мова - єдина державна (без додаткових привілеїв для російської (89,3 %)); 8,7% опитаних вважають що українська мова повинна бути єдиною державною, а водночас російська – мати статус офіційної у певних регіонах та лише 2% респондентів зазначили, що українська та російська мови повинні рівноцінно функціонувати у всіх сферах суспільного життя.

Наступний блок запитань пов'язаний із культурним чинником, який теж відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності. Нам важливо було дізнатись міркування сучасної української молоді стосовно цього. Зокрема, наскільки вони погоджуються з тим, що культура слугує суттєвим підґрунтям формування сучасної української нації. Як свідчать результати дослідження, більше половини опитаних (59,3%) цілком погоджуються з цим. Чверть опитаних, а саме 25,7% - скоріше погоджуються. Рівною мірою як погоджуються, так і не погоджуються 10,3% респондентів. Скоріше не погоджуються і цілком не погоджуються 2,7% та 2,0% - відповідно. Як бачимо, більшість опитаних молодих людей погоджуються з цією тезою, оскільки культура повинна стати дієвим чинником об'єднання та розвитку суспільства.

Респондентам також пропонувалося висловити свою думку стосовно ролі освіти та державної культурної політики в процесі опанування культурних основ. Роль цих аспектів є суттєвою у формуванні сучасної української нації. Такі міркування висловили 81,3% опитаних. Серед них 50,5% - цілком погоджуються, що опанування культурних основ має забезпечуватися системою освіти та державною культурною політикою, а 31,0% - скоріше погоджуються. Натомість 10,7% респондентів як

погоджуються, так і не погоджуються з такими міркуваннями. 4,7% та 3,3% опитаних - скоріше не погоджуються і цілком не погоджуються, відповідно.

Відповіді респондентів на запитання «Чи повинна держава рівною мірою підтримувати розвиток усіх культур, які існують на території України», у відсотковому співвідношенні відображені в таблиці 2.2.5.

Таблиця 2.2.5.

Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети «Наскільки Ви погоджуєтесь з тезою, держава рівною мірою повинна підтримувати розвиток усіх культур, які існують на території України» (у %)

Погоджуюсь	45,0
Скоріше погоджуюсь	32,0
Рівною мірою як погоджуюся, так і не погоджуюсь	12,3
Скоріше не погоджуюсь	5,3
Не погоджуюсь	5,3

Щодо відповідей на це запитання, то воно викликало трохи більше відповідей «не погоджуюсь» порівняно з іншими, вище аналізованими, тезами. Ймовірно, це пов'язано із історичними подіями та теперішньою війною. Не зважаючи на те, що Україна доволі тривалий час перебувала під впливом інших культур, що певною мірою гальмувало розвиток саме української культури, але ми зберегли свої культурні цінності. Оскільки ми демократична країна, потрібно дотримуватися усіх законів. Тому існування та розвиток в Україні інших культур не може бути забороненими на законодавчому рівні.

Національна ідентичність – складний конструкт, який характеризується низкою як об’єктивних (мова, територія, культура, спільна історія), так і суб’єктивних (усвідомлення приналежності до колективного цілого, національна свідомість) ознак. З огляду на це, нам цікаво з’ясувати, наскільки важливим для наших респондентів є спілкування виключно українською мовою, знання своєї історії, дотримання звичаїв та традицій. Результати відповідей на це відображені у таблиці 2.2.6.

Таблиця 2.2.6.

Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети

«Наскільки важливим для Вас є...» (у %)

	Важливо	Скоріше важливо	Рівною мірою важливо, так і не важливо	Скоріше не важливо	Не важливо
Спілкування виключно українською мовою	79,0	11,3	4,7	3,0	2,0
Знання своєї історії	62,0	23,7	8,3	3,7	2,3
Дотримання звичаїв і традицій	54,7	26,7	10,3	5,7	2,7

Мовний чинник, як зазначалося вище, є одним із основних для національної ідентичності. Про його значимість для молодих людей свідчить

високий показник. Адже 90,3% опитаних вказали, що для них спілкування виключно українською мовою є важливим та скоріше важливим. Лише 5,0% – висловили цілком протилежні міркування, оскільки для них це скоріше не важливо або цілком не важливо. Такі результати є доволі оптимістичними, і сподіваємося, що в перспективі той відсоток респондентів (4,7%), котрі зазначили, що для них спілкування виключно українською мовою рівною мірою є як важливим, такі не важливим, а також ті, хто вважає, що це не є важливим, змінять свої міркування. Використання української мов у всіх сферах життєдіяльності сприяє формуванню та розвитку національної ідентичності. Але для цього потрібен час і дієва державна політика.

Не менш важливим чинником у формуванні національної ідентичності є історичний. Це усвідомлює більшість наших респондентів (75,7%), адже знання історії дає змогу глибше аналізувати сучасні події та не піддаватися на ворожу пропаганду у перекручуванні певних історичних подій. Усім відомий вислів “Без знання минулого немає майбутнього”. Натомість 8,3% опитаних не настільки категоричні у своїх міркуваннях, адже зазначили, що для них це рівною мірою як важливо, так і не важливо. Скоріше не важливий чи зовсім не важливий цей чинник для 3,7% та 2,3% опитаних, відповідно. Таку ситуацію ймовірно можна покращити. На нашу думку, цьому повинні сприяти держава, засоби масової інформації, щоб молодь мала змогу більше дізнаватися про свою історію, «споживати» історичні передачі щодо різних подій, розповіді очевидців тощо. Належна державна політика у цьому руслі допоможе консолідувати молодь та унеможливить вплив ворожої пропаганди.

Аналізуючи національну ідентичність, ми не оминули й її культурної складової (звичаї, традиції тощо). Як свідчать результати дослідження (див. табл. 2.2.6), дотримання звичаїв та традиції для більшості опитаних теж є важливим та скоріше важливим. Про це зазначили 54,7% та 26,7%, відповідно. Загалом на значимість цієї складової у формуванні національної ідентичності вказали понад 80% опитаних. Це позитивний аспект, оскільки звичаї та

традиції – це певні, схвалені суспільством масові взірці дій, яким доцільно керуватися; це певна соціокультурна інформація, що є корисною та необхідною для ефективного функціонування і розвитку суспільства. Вони слугують об'єднуючим фактором та посередником між сьогоденням та минулим.

Низка науковців вирізняють два типи національної ідентичності: громадянський та етнічний. Громадянська ідентичність передбачає усвідомлення індивідом власної належності до національної спільноти, визнання один одного як співвітчизників і прагнення до подальшого належного співіснування; реалізацію спільних дій задля майбутнього., У цьому контексті вважаємо за доцільне проаналізувати роль волонтерства як консолідуючого чинника, з огляду на реалії сьогодення.

З початком повномасштабної війни більшість респондентів у різний спосіб долучилися до такого роду діяльності (донати, фінансові пожертви, допомога ЗСУ (військове спорядження, техніка тощо). Про це свідчать результати нашого дослідження (табл. 2.2.7). Зокрема, 67,0% респондентів зазначили, що почали активно займатися волонтерською діяльністю з початку повномасштабного вторгнення ворога. Ще 25,7% вказали, що займалися такого роду діяльністю ще до повномасштабної війни. Ця діяльність суттєво допомагає нашим бійцям, вселяє оптимізм і наближає нашу спільну Перемогу.

Таблиця 2.2.7.

Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети

«Чи займалися / займаєтеся Ви волонтерством?» (у %)

Так, активно з початку повномасштабної війни	67,0
Так, займався ще до початку повномасштабної війни	25,7
Ні, не займаюся	7,3

Разом із тим 52,7% відсотка зазначили, що сприймають волонтерство як консолідуючий чинник у реаліях сучасного українського суспільства. 28,3% опитаних скоріше теж поділяють таку думку. Також є незначний відсоток і тих, хто цю думку скоріше не поділяє та цілком не поділяє (6,7% та 1,3% відповідно). Як бачимо більшість висловились за те, що волонтерство сьогодні об'єднало українське суспільство.

Аналізуючи означену нами проблематику, ми також спробували з'ясувати, чи змінилося ставлення української молоді до споживання російського контенту з початку повномасштабної війни. Як свідчить досвід, у свідомості молодих людей простежуються зміни в конструктивному векторі (див. табл.2.2.8). Доцільно зазначити, що у такій ситуації українським виконавцям вдалося вийти на новий рівень.

Таблиця 2.2.8.

Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети «Яким є Ваше ставлення до російського контенту з початком повномасштабного вторгнення?» (у %)

Продовжуєте переглядати кінофільми та слухати музику	8,7
Переглядаєте кінофільми та слухаєте музику рідше	30,3
Взагалі перестали переглядати та слухати музику	42,7
Не переглядали та не слухати раніше	17,0
Важко відповісти	2,0

Не менш важливим для нас є питання самоідентифікації. Ми отримали втішні результати. Адже 91,3% молодих людей ідентифікують себе як громадянин України. Незначні відсотки тих, хто ототожнює себе з мешканцем свого регіону та з європейцем. Це відповідно 5,7% та 2,0% опитаних. І лише 1% – з радянською людиною (табл. 2.2.9).

Таблиця 2.2.9.

Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети «З якою з нижче наведених категорій Ви себе ідентифікуєте?» (у %)

З громадянином України	91,3
З мешканцем свого регіону	5,7

З європейцем	2,0
З радянською людиною	1,0

Підводячи підсумки результатів авторського дослідження, варто зауважити, що частина сформульованих нами гіпотез підтвердилася, а інша – спростувалася. Зокрема гіпотеза про те, що важливими детермінантами національної ідентичності є мова, культура, історична пам'ять, підтвердилася.

Стосовно гіпотези, що стосувалася того, що освіта не впливає на національну ідентичність, вона не підтвердилась, про що свідчать результати нашого дослідження.

Гіпотеза про те, що традиції та звичаї як складові культури спілкування впливають на національну ідентичність, підтверджена.

Щодо військових подій то можемо стверджувати що гіпотеза частково підтвердилась. Гіпотеза щодо ціннісних орієнтацій сучасної української молоді не змінилися із початком війни була спростована. Також гіпотеза щодо територіального чиннику про те що він не є визначальним при формуванні національної ідентичності частково була підтверджена.

Висновки до розділу 2

Дослідження по тематиці національної ідентичності, як ми можемо простежити, проводять у різних країнах. На нашу думку, такі дослідження важливі для того, щоб проаналізувати зміни, які відбуваються у країні і яким чином це впливає на національну ідентичність. Тематика національної ідентичності є надзвичайно важливою у контексті національної безпеки. Держава повинна розуміти, що слугує вагомими чинниками формування національної ідентичності, як насправді відбувається це формування і що для цього потрібно. Всі ці та низку інших аспектів необхідно аналізувати, щоб

згодом не виникало нових загроз національній безпеці, не виникало таких ситуацій, що простежуються на Сході України, де мав місце вияв сепаратизму, де і надалі триває війна.

Узагальнюючи результати нашого дослідження, можемо констатувати, що мова, є значимим чинником національної ідентичності. Ліва частина наших респондентів вказала на те, що ідентифікує себе як громадянина України і спілкується українською мовою не лише в сім'ї та найближчому оточення, а також і поза межами цього.

Формування національної ідентичності – тривалий процес, оскільки ототожнення себе з членами своєї держави, національної спільноти відбувається через усвідомлення взаємної подібності, формування відчуття причетності до єдиної спільноти. Ця подібність формується поступово і детермінована низкою чинників, а саме цінностями, традиціями, світоглядом тощо.

ВИСНОВКИ

Зараз національна ідентичність дуже важлива, ми через проблему національної ідентичності несемо втрати – фізичні і психологічні. Обрана проблематика є доволі значимою, але в певний час їй не було приділено належної уваги, наслідком чого є певні події, зокрема ситуація в Україні бойові дії. Насаджування пропаганди, розповсюдження фейкової інформації стало підґрунтям для знищення української національної ідентичності на Сході.

З огляду на вище викладене, можемо підбити певні підсумки щодо написання цієї роботи. Дослідження обраної нами проблематики, сприяло усвідомленню нами того, що ідентичності є предметом розгляду низки соціогуманітарних наук, а саме філософії, соціології, антропології, психології. Ці науки доволі активно вивчають цей феномен, пропонуючи нові терміни і виокремлюючи нові ідентичності. Плідним є доробок соціологів у цьому річищі, оскільки в соціології вивчення ідентичності, зокрема національної, уможлиблюється шляхом використання низки спеціальних методів дослідження. Це, своєю чергою, дає змогу простежити, як змінюється свідомість громадян під впливом певних ситуацій, а відтак їхня ідентичність. Також варто зазначити, що національна ідентичність є важливою тематикою для досліджень у різних країнах.

Загалом у процесі написання кваліфікаційної роботи з'являється глибше розуміння досліджуваної проблеми, усвідомлення її крізь призму власного досвіду. Дослідники, які займалися вивченням цієї проблематики, наголошували на недостатній увазі державної політики до неї. Як наслідок, актуалізувало питання державної безпеки.

У роботі проаналізована низка ідентичностей, які наявні в нашому повсякденному житті, сфокусовано увагу на національній і наближеній до неї культурній ідентичностях.

Емпіричні дані авторського дослідження отримані із залученням кількісних методів, але в подальшому розвитку цієї проблематики варто застосувати якісні методи, а саме інтерв'ю, що уможливить отримати більш ґрунтовну інформацію, оскільки вивченню цього питання, на нашу думку варто приділяти більше уваги.

Як свідчить усе вищевикладене, ідентичність як соціальний феномен є складним, а її дослідження потребує значної уваги науковців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА:

- 1) Ажнюк Б. Національна ідентичність і мова в українській діаспорі. *Сучасність*. 1999. №. 3. С. 128–140.
- 2) Антонова Н.В. Проблема особистісної ідентичності в інтерпретації сучасного психоаналізу, інтеракціонізму і когнітивної психології. 1996. С. 131–143
- 3) Бауман З. Від паломника до туриста: *Соціологічний журнал*. № 4 1995. С.133-154
- 4) Бойко М. Соціологічний підхід дослідження феномена ідентичності. *Наукові записки. Острозька академія*, 2010. 74-75 с
- 5) Бюлер Ш. Що таке пубертатний період. *Хрестоматія*, 2004 С. 12-25
- 6) Гапій О.В. Особливості становлення образу «Я» як суб'єкта національної спільноти. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАН України*. 2000. Вип. 20, Ч. 2. С. 136–141
- 7) Гвоздецька,Б.Г.Соціокультурні практики мешканців пограниччя західного кордону України як прояв пограничної ідентичності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2014. Вип. 32. С. 51–54.
- 8) Демчук Р. Міфологема у контексті моделювання національної ідентичності. *Культурологічна думка*. 2017. № 11. С.53-58.
- 9) Джаман М.О. Теорія економіки регіонів: Навчальний посібник. Вид 2014. 384 с.
- 10) Еріксон Е. Проблеми Его-ідентичності. *Реферативний журнал*. 1991. С. 173–200
- 11) Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. Київ. 2006. 123 с.
- 12) Зерній Ю. Державна політика пам'яті в Україні становлення та сучасний стан 2008. № 3 41 – 51 с.

- 13) Іванов І. Теоретико-методологічний концепт взаємодії ідентичностей. *Стаття* 2012. 10 с.
- 14) Ісаєвич Я. Минуле, сучасне і майбутнє народу: проблема спадкоємності української культури в творчості Шевченка Львів 1990. – Т. ССХХІ: Праці філологічної секції. – С. 47–56.
- 15) Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
- 16) Козловець М. А. Ідентичність: поняття, структури і типи. *Вісник ЖДУ ім. І.Ф.* с. 3-9
- 17) Кон І. В пошуках себе 1984. –335 с
- 18) Крилов А. Н. Релігійна ідентичність: *Наукова стаття.* 2014. 356 с.
- 19) Куан Ли.Ю. Сінгапурська історія: із «третього світу» – (1965 –2000)
- 20) Лаврій Б. Феномен мультикультуралізму українського суспільства та проблема національної ідентичності. *Наукова стаття* 10 с.
- 21) Левіцька М. Територіальна ідентичність у Польщі та Україні: регіональні відмінності: Львів-Донецьк: 2007. 298 с.
- 22) Макаренко Н. Національна ідентичність. Особливості регіонального виміру. *Наукові записки.* НАН України. Вип. 1 2010. 27 с.
- 23) Мовчан П.П. Зміст поняття “Національна ідентичність” Теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід.* 2015. № 17. С. 103-107.
- 24) Морозова Е. В. Локальна ідентичність форми актуалізації та типи №4 С. 139-151
- 25) Malasevic S. The chimera of national identity. *Nations and Nationalism.* 2011. No. 2. P. 272–290.
- 26) Markusen A. *Regions: Economics and Politics of Territory.* Rowman and Littlefield Publishers – 1987.
- 27) Нагорна Л. П. Ідентичність національна НАН України. 2005. В-во "Наукова думка", 415 с.
- 28) Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 405 с.

- 29) Никифорова Л.А. Теоретичний аналіз проблеми ідентичності: філософський аспект 2013. - Вип. 11. - С. 52-58
- 30) Новицька В.П. Соціологічна актуальність поняття ідентичності. *Збірник наукових праць Культурологія* Львів, 2008 Вип 5. С. 73-77
- 31) Патратій Н. Регіональна ідентичність як неформальний інститут в процесі конструювання комплексу безпеки. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2011. № 2. С. 96–102
- 32) Пашина Н. Концепт політичної ідентичності в українській політичній науці. *Політичний менеджмент* 2012 №4-5. 11 с.
- 33) Петруньок Б. Поняття ідентичності в контексті українознавчих досліджень. *Вісник*. 2012. № 3 14 с
- 34) Перотті А. Виступ на захист полікультурності. Львів 2001. 128 с.
- 35) Ручка А. Орієнтири концептуалізації ідентичності. Соціокультурні ідентичності та практики ІС НАН України, 2002. С. 10-97
- 36) Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. К.: Критика, 2000. 304 с.
- 37) Саракун Л.П. Криза національної ідентичності причини та прояви. *Гуманітарний часопис*. 2012, № 4. С. 70–74
- 38) Сміт Е. Національна ідентичність /Пер. з англ. П. Таращука. К.: Основи, 1994. 224 с.
- 39) Старовойтова І.І. Ідентифікація як соціальний процес: ІФ НАН України С. 184-186
- 40) Стегній О. Методологічні складності крос-кордонних соціологічних досліджень. *Український соціум*. 2014. Вип 2. С. 319
- 41) Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с.
- 42) Товкун В.І. Напрямок міграції в Україні 1968. С. 142–147

- 43) Угрин Л. Я. Концептуалізація поняття “ідентичність” у дослідницьких стратегіях соціальних наук некласичного періоду Одеса, 2017. – Вип. 2. – С. 4-10.
- 44) Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій. 2003. 603 с.
- 45) Хашиєва Л.В. Концепції ідентичності в соціально-науковому знанні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. - Вип. 1. - С. 14-20.
- 46) Хоружий Г.Ф., Боровська Л.О, Кулагін Ю.І., Ліпін М.В. Самоідентифікація особистості: філософський аналіз монографія. Київ, 2018. 192 с.
- 47) Чернієнко В. Філософія та ідентичність. *Наукові записки НУ «Острозька академія»*. 2015. С 8-18.
- 48) Шюц А. Про повсякденну реальність соціологічний огляд. 2003. С. 3–34
- 49) Яблонська Т.М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки*. 2010. Вип.38. – 392 с. – С. 378-387
- 50) Яворська Г. М. До проблеми формування європейської ідентичності в Україні. 2008 Вип. 42. - С. 269-277.
- 51) Gilroy P. *After empire: Multiculture or postcolonial melancholia* 2006.

ДЖЕРЕЛА:

- 52) Дослідження Центру П'ю. URL: <https://language-policy.info/2017/02/mova-oznaka-natsionalnoji-identychnosti/>
- 53) Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2021/05/05/1-national-identity/>
- 54) Дослідження національної ідентичності Австралії. URL: <https://www.homeaffairs.gov.au/mca/PDFs/multicultural-access-equity-ags-report-2013-15.pdf>
- 55) Дослідження Центру Разумкова URL: <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>
- 56) Дослідження Центру Разумкова URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/NSD161_cat.pdf

57) Дослідження Центру Разумкова URL:

http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

58) Дослідження Центру Разумкова URL:

<https://razumkov.org.ua/statti/ukraintsi-zliva-napravo>

59) Дослідження Центру Разумкова Електронний доступ

<https://razumkov.org.ua/novyny/osoblyvosti-identychnosti-okremykh-movnykh-i-natsionalnykh-hrup>

60) Сучасні виклики української національної ідентичності URL:

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/stepyko_suchasni.pdf

61) УКРАЇНА - ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ: людина, економіка, суспільство Конференція українських випускників програм наукового стажування у США Львів, 18 – 21 вересня 2003 р. URL:

<https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/Identity.pdf>

62) Дослідження національної ідентичності URL:

https://lb.ua/society/2017/06/17/369359_ukraintsami_natsionalnosti.html

63) Дослідження Соціологічної агенції Рейтинг URL:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_s_nnost_17-18_serpnya_2022.html

64) Що таке ідентичність? URL: <https://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-identychnist-lyudyny-rozrobka-drugogo-uroku-kursu-gromadyanska-osvita/>

65) Ідентичність URL: <https://zbruc.eu/node/29060>

66) Молодь як особлива соціально-демографічна група URL:

https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/buiak_molod.pdf

ДОДАТОК А

Програма соціологічного дослідження

Формування національної ідентичності молоді

I. Методологічна частина

1.1. Проблемна ситуація Що ми знаємо:

Кількість громадян України, які вважають себе українцями за національністю, на сьогодні становить 90,6% населення. На це вказують дані великого соціопитування, проведеного провідними соціологічними центрами країни (КМІС, Рейтинг, СОЦІС, а також Центром імені Разумкова). Разом з тим, 50,5% населення України використовують українську мову в якості основної мови повсякденного спілкування [62].

Люди, з цієї точки зору, консервативні й не схильні до зміни узвичаєної практики. За останнім опитування до Дня Незалежності Соціологічної агенції Рейтинг Абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе як громадян України (94%). Майже стільки ж – мешканцем свого регіону. Половина ідентифікують себе європейцями (близько 30% - ні). З «Радянською людиною себе майже 10%, натомість більше 80% - ні. Продовжує зростати кількість тих, хто частіше розмовляє українською вдома. Так, сьогодні 51% зазначили, що розмовляють вдома українською (у квітні 2022 – 48%), третина – двома мовами, 13% - російською. Більше половини мешканців півдня і сходу двомовні, близько чверті – російськомовні. Використання російською у побуті зменшилося приблизно вдвічі[63]

1.2Тема авторського дослідження виходячи з проблемної ситуації, можна сформулювати наступним чином. Національна ідентичність крізь призму уявлень молоді Львова.

1.3 Мета - з'ясування уявлень молоді щодо національної ідентичності.

Завдання:

- 1) З'ясувати в чому молоді люди вбачають свою особливість, відмінність від інших націй.
- 2) Окреслити чинники формування національної ідентичності.
- 3) Проаналізувати, які цінності є превалюючими для сучасної української молоді.
- 4) Дослідити як вплинула російська агресія на споживання українською молоддю російського контенту (музика, серіали і т.д.).
- 5) З'ясувати чи військові події вплинули на формування національної ідентичності.

1.4.Об'єкт соціологічного дослідження

Об'єкт (за критерієм носія проблеми): молодь віком 18 до 35 р., які проживають в Україні

Об'єкт (за критерієм загальної проблеми): національна ідентичність молоді.

1.5. Предмет дослідження: особливості формування національної ідентичності молоді Львова.

1.6 Теоретична інтерпретація

Ідентичність – це наше самоусвідомлення самих себе. Те, як ми сприймаємо себе, змінюється залежно від обставин. Наприклад, немає нічого незвичного в тому, що молодь поводиться абсолютно по-різному в себе вдома та в школі. Ідентичність – це частково питання особистого вибору, а почасти відображення того, як інші нас, сприймають тому це часто є проблемою для меншин [64]

Національна ідентичність - це усвідомлення приналежності до своєї країни, суспільства та прийняття їх норм, традицій, звичаїв, мови, політики[65].

Молодь — соціально-демографічна група, що виокремлюється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального становища і обумовлених цим та іншим соціально-психологічних властивостей [66].

1.7 Гіпотези дослідження.

Гіпотеза-підстава

Припускаємо, що важливою детермінантою національної ідентичності є мова, культура, історична пам'ять.

Гіпотези-наслідки

Припускаємо, що освіта не впливає на формування національної ідентичності.

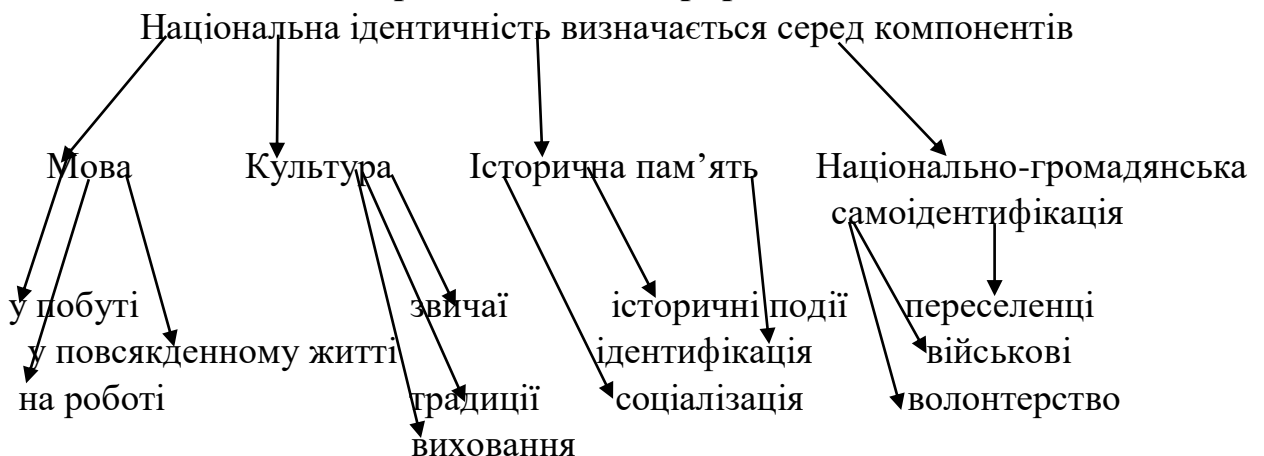
Припускаємо, що звичаї та традиції впливають на формування національної ідентичності.

Припускаємо, що військові події в сучасній Україні вплинули на формування національної ідентичності.

Припускаємо, що територіальний чинник не є визначальним при формуванні національної ідентичності

Припускаємо, ціннісні орієнтації сучасної української молоді не змінилися із початком війни

Операціональна інтерпретація

2. Методична частина

2.1. Характеристика емпіричної бази дослідження:

Генеральною сукупністю мого дослідження формує молодь Львова віком від 18 до 35 років. Випадкова вибірка полягає у відборі одиниць з генеральної сукупності в цілому, без поділу її на групи, підгрупи або серії окремих одиниць. При цьому одиниці відбираються у випадковому порядку. Оскільки це буде анкета у гугл формі ця вибірка випадкова, без певної цільової аудиторії а саме молодь віком від 18 до 35.

2.2. Опис методів й технік отримання інформації.

При складанні вибірки для анкетного опитування (у гугл формі) за основу беруться статистичні дані населеного пункту, в якому проводиться опитування, так звана генеральна сукупність. Я обрав метод анкетування, оскільки він опитати багато людей, бо ця тема дуже актуальна. Анкетне опитування (гугл форма) є методом кількісного соціологічного дослідження.

2.3 Часові рамки дослідження.

I. Підготовчий етап: конструювання анкети, редагування інструментарію дослідження: вересень-жовтень 2022 року.

II. Польовий етап: гугл анкета, проведення опитування жовтень-листопад 2022 року.

III. Висновки: обґрунтування та інтерпретація результатів дослідження: листопад 2022 року.

Анкета

Доброго дня. Я проводжу соціологічне дослідження в межах навчального процесу, особливості національної ідентичності Львова. Опитування анонімне буду вдячний за відповіді у цьому невеличкому опитуванні. Результати опитування будуть використані в узагальненому вигляді.

1. Яка з цих мов для вас є рідна?

-українська

-російська

-польська

-інша (вказіть)_____

2. Якою мовою ви спілкуєтесь вдома ?

-виключно українською

-українською та російською

- російською

-іншою (вказіть)_____

3. Якою мовою Ви спілкуєтесь за межами Вашого дому, сім'ї (на роботі, навчанні, в колі друзів і т.ін.)?

- Виключно українською

-частково українською

-частково російською

-Виключно російською

-Іншою мовою (вказіть)_____

4. Яким чином повинні співіснувати українська та російська мова?

-українська мова - єдина державна

-українська мова - єдина держава, а російська – має статус офіційної у певних регіонах

-українська та російська мови рівноцінно функціонують у всіх сферах суспільного життя

-важко відповісти

5. Висловіть свої міркування стосовно нижче наведених тез

5.1 Культура повинна стати базовою для формування сучасної української нації, серед молоді.

-погоджуюсь

-скоріше погоджуюсь

-рівною мірою як погоджуюся, так і не погоджуюсь

-скоріше не погоджуюсь

-не погоджуюсь

5.2 Опанування культурних основ має забезпечуватися системою освіти та державною культурною політикою.

-погоджуюсь

-скоріше погоджуюсь

-рівною мірою як погоджуюся, так і не погоджуюсь

-скоріше не погоджуюсь

-не погоджуюсь

5.3 Держава рівною мірою повинна підтримувати розвиток усіх культур, які існують на території України

-погоджуюсь

-скоріше погоджуюсь

-рівною мірою як погоджуюся, так і не погоджуюсь

-скоріше не погоджуюсь

-не погоджуюсь

6. Наскільки для Вас як громадянина України важливими є:

6.1 Спілкуватися виключно українською мовою ()

-важливо

-скоріше важливо

-рівною мірою як важливо так і не важливо

- скоріше не важливо

-не важливо

6.2 Знання своєї історії

-важливо

-скоріше важливо

-рівною мірою як важливо так і не важливо

- скоріше не важливо

-не важливо

6.3 Дотримання звичаїв і традицій

-важливо

-скоріше важливо

-рівною мірою як важливо так і не важливо

- скоріше не важливо

-не важливо

7. Чи займалися ви волонтерством?

-так активно з початку повномасштабної війни

-так займався ще до початку повномасштабної війни

-ні не займався

8. Чи погоджуєтесь з тезою що «волонтерство - консолідуючий чинник у реаліях українського суспільства»

-Повністю погоджуюсь

-Скоріше погоджуюсь ніж ні

-Нейтрально

-скоріше не погоджуюсь, ніж погоджуюсь

-зовсім не погоджуюсь

9. Яким є Ваше ставлення до російського контенту з початком повномасштабного вторгнення

- продовжуєте переглядати кінофільми та слухати музику

- переглядаєте кінофільми та слухаєте музику рідше

-взагалі перестали переглядати та слухати музику

-не переглядали та не слухати раніше

Важко відповісти

10. З якою з нижче наведених категорій Ви себе ідентифікуєте:

- з громадянином України

-з мешканцем свого регіону

-з європейцем

-з радянською людиною

11. Ваша стать?

Чоловіча

Жіноча

12. Вік?

18-25

26-35

13. Освіта

-середня

-неповна вища

-вища

14. Рід вашої діяльності

-працюю

-безробітні

-навчаюсь(працюю)

-навчаюсь(не працюю)

Дякую за участь в опитуванні!